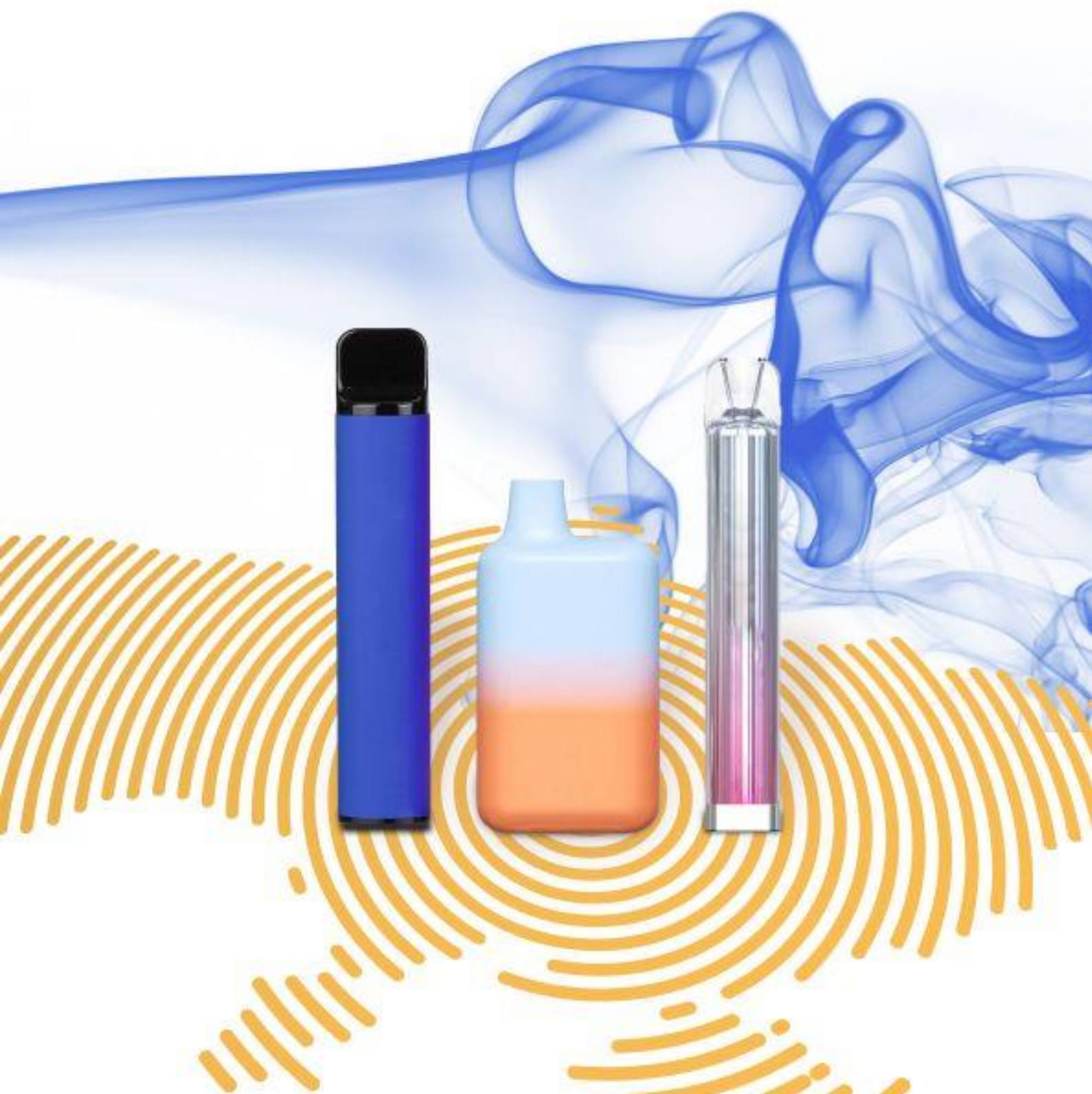

**НЕЛЕГАЛЬНА ТОРГІВЛЯ
РІДИНАМИ ДЛЯ ЕЛЕКТРОННИХ
СИГАРЕТ: ПЕРЕДУМОВИ,
ТЕНДЕНЦІЇ, ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ**

Авторський колектив:

Кошук Тетяна Василівна, к.е.н. (керівник авторського колективу)

Пасічний Микола Дмитрович, д.е.н., професор

Нелегальна торгівля рідинами для електронних сигарет: передумови, тенденції, заходи протидії. Кошук Т., Пасічний М. / за загальною редакцією Т. Кошук, Growford Institute, К: 2024

У виданні досліджено передумови та тенденції формування нелегального ринку рідин для електронних сигарет, особливості акцизного оподаткування цієї продукції та протидії нелегальній торгівлі нею, узагальнено зарубіжний досвід у відповідній сфері, проаналізовано динаміку рівня нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет в Україні та чинники, що її зумовили, розкрито практику вітчизняних зловживань стосовно нелегальної продукції вейпінгу та запропоновано заходи боротьби із ними.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. Нелегальна торгівля рідинами для електронних сигарет: витоки проблеми і світові тренди	5
<i>1.1. Передумови формування нелегального ринку рідин для електронних сигарет</i>	5
<i>1.1.1. Особливості акцизного оподаткування продукції вейпінгу</i>	6
<i>1.1.2. Чинники нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет</i> .	11
<i>1.2. Аналіз досвіду країн як орієнтири та перестороги для України</i>	12
2. Динаміка рівня нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет в Україні та чинники, що її зумовили	21
<i>2.1. Оцінки нелегального ринку рідин для електронних сигарет</i>	21
<i>2.2. Зміни під час повномасштабної війни</i>	29
3. Практика вітчизняних зловживань стосовно нелегальної продукції вейпінгу	31
<i>3.1. Аналіз способів нелегального обігу</i>	31
<i>3.2. Заходи протидії нелегальній торгівлі рідинами для електронних сигарет</i>	36
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	51

ПЕРЕДМОВА

Державна економічна політика має високу ефективність, коли її заходи є обґрунтованими, послідовними, системними. У такому випадку до держави та її інституцій підвищується суспільна довіра і покращуються економічні очікування, що вкрай важливо для забезпечення стійкого розвитку. Певним індикатором довіри економічних агентів до держави в цілому та фіскальної політики зокрема є показник тіньової економіки, яка притаманна усім країнам світу. Для протидії їй використовується широкий спектр заходів інституційного, фіскального, правоохоронного характеру тощо.

Україна дедалі більше зіштовхується з гострою нестачею бюджетних ресурсів. Детінізація економіки, особливо ринків підакцизних товарів, дозволить збільшити податкові надходження на десятки мільярдів, які необхідні для посилення обороноздатності нашої держави. Попри загальне збільшення надходжень від акцизного податку на тютюнові вироби, безповоротні втрати від нелегального обігу сигарет з початку повномасштабного вторгнення перевищили 50 млрд грн! На ургентність цієї проблеми в Україні звертає свою увагу Міжнародний валютний фонд¹.

Традиційні сигарети є найбільш поширеними сьогодні. Водночас, в Україні та світі дедалі більшої популярності та частки набуває ринок *електронних сигарет (е-сигарет, вейпів)*, який тривалий час розвивався стрімко та хаотично. Затримка у належному регулюванні цього ринку підакцизних товарів, а потім запровадження низки заборон на вживання деяких видів вейпів призвели до високого рівня його тінізації. Навіть у країнах з високим рівнем ефективності діяльності владних органів нелегальний ринок е-сигарет може перевищувати 90% (яскравим прикладом є Австралія).

Ринок України не став винятком, частка нелегальної продукції вейпінгу з моменту оподаткуванням рідин, що використовуються в електронних сигаретах (е-рідин), з 2021 р. перевищує 75% загальної ємності ринку. Високий попит серед суспільства, особливо до споживання уже заборонених ароматизованих е-сигарет, і зростання вартості тютюнових виробів є вагомими чинниками присутності нелегалу на ринку. Автори дослідження акцентують увагу на обґрунтуванні заходів у сфері протидії нелегальній торгівлі рідинами для електронних сигарет, враховуючи світовий досвід.

¹ Ukraine: Fourth Review of the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility, Request for Modifications of a Performance Criterion, and Financing Assurances Review-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine URL:

<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2024/06/28/Ukraine-Fourth-Review-of-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Request-551207>

1. Нелегальна торгівля рідинами для електронних сигарет: витоки проблеми і світові тренди

На сьогодні достатньо добре вивченими є особливості функціонування нелегальних ринків традиційних сигарет, але формуються також тіньові ринки новітньої продукції для споживання нікотину – насамперед електронних сигарет (е-сигарет, вейпів). Ці ринки потребують окремої уваги, дослідження умов та специфіки їх існування.

1.1. Передумови формування нелегального ринку рідин для електронних сигарет

Поява вейпів близько двох десятиліть тому стала елементом трансформації глобального ринку тютюнових виробів. Е-сигарети, що використовуються як альтернатива курінню, як правило, містять нікотин, гліцерин, ароматизатори чи інші хімічні речовини². Процес їх споживання не підпадає під визначення «куріння», оскільки не відбувається горіння тютюну (е-сигарети його не містять; вони *не належать до тютюнових виробів*), а спеціальний розчин нагрівається до певної температури і зазначені речовини потрапляють до організму людини у складі аерозолю (а не диму). Електронні сигарети – це пристрої для нагрівання та рідини до них (саме вони споживаються; скорочена назва – е-рідини) (рис. 1). Сучасний ринок е-сигарет характеризується великим різноманіттям видів продукції (додаток А).

Рис. 1. Фізичні характеристики електронних сигарет

² Grana R, Benowitz N, Glantz SA. E-cigarettes: a scientific review. *Circulation*. 2014;129(19):1972-1986.

Існує ще одна поширена новітня продукція для споживання нікотину, яку не слід плутати з е-сигаретами, – тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (далі – ТВЕН). ТВЕН – це не рідина, а тютюнові стіки, які нагріваються за допомогою пристроїв для нагрівання. Стіки і пристрої утворюють систему нагрівання тютюну, яка продукує аерозоль для вдихання (рис. 2). ТВЕН присвячено окреме наше дослідження³.

На відміну від традиційних сигарет, які передбачають спалення тютюну і виділення нікотину

Електронні сигарети нагрівають рідину (хімічний розчин), що містить нікотин (або без нікотину), пропіленгліколь, рослинний гліцерин, воду та ароматизатори (або без ароматизаторів)

Системи для нагрівання не спалюють тютюн, а нагрівають його до певної температури, внаслідок чого виділяється нікотин

Рис. 2. Відмінності традиційних сигарет, вейпів і ТВЕН

У 2023 р. доходи від продажу е-сигарет у світі становили 24,6 млрд дол США і демонструють стійку висхідну динаміку. Прогнозується збільшення доходів світової галузі вейпінгу на 5,8% за підсумками 2024 р.⁴

Зростання ринку вейпів як альтернативи традиційних сигарет спонукало до започаткування їх оподаткування, а встановлення акцизу та низки заборон стали основними причинами розвитку їх нелегального ринку.

1.1.1. Особливості акцизного оподаткування продукції вейпінгу

Першою країною у світі, яка розпочала оподатковувати продукцію вейпінгу, стала Південна Корея – з 1 січня 2011 р. Законодавством цієї країни було визначено «електронний тютюн» (*electronic tobacco*) як тютюн, що забезпечує аналогічний ефект курінню, використовуючи електронний пристрій, завдяки якому респіраторним шляхом передається нікотин.

³ Акцизна політика і нелегальна торгівля тютюновими виробами: у пошуках збалансованих рішень. Кошук Т., Пасічний М. / за загальною редакцією Т. Кошук, Growford Institute, К: 2024. URL: <https://www.growford.org.ua/research/aktsyzna-polityka-i-nelegalna-torgivlya-tyutyunovymy-vyrobamy-u-poshukah-zbalansovanyh-rishen/>

⁴ E-Cigarettes – Worldwide. URL: <https://www.statista.com/outlook/cmo/tobacco-products/e-cigarettes/worldwide>

У Європі першою країною, яка почала оподатковувати рідини, що використовуються в електронних сигаретах, стала Італія. У 2013 р. розроблено відповідне законодавство у сфері акцизного оподаткування е-рідин, яке вступило в дію з 1 січня 2014 р. Далі ця практика активно поширювалась серед європейських країн. Одними з перших країн ЄС, які впровадили механізм оподаткування рідин для електронних сигарет, були Португалія, Румунія, Словенія, Латвія, Угорщина, Фінляндія та Греція.

В Україні оподаткування вейпів розпочалося з січня 2021 р., коли набули чинності зміни до Податкового кодексу України (далі – ПКУ), встановлені Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466-IX від 16 січня 2020 р. Відповідно до цих змін, розширено перелік підакцизних товарів та включено до такого переліку рідини, що використовуються в електронних сигаретах.

У ПКУ чітко надано визначення цих рідин – рідкі суміші хімічних речовин, що містять або не містять нікотин, використовуються для створення пари в електронних сигаретах та містяться, зокрема в картриджах, заправних контейнерах та інших ємностях. Ставка акцизного податку на е-рідини встановлюється у грн на л продукції, з 1 січня 2023 р. її розмір становить 10000 грн / 1 л, у 2021–2022 рр. діяла ставка акцизу 3000 грн / 1 л.

Досвід зарубіжних країн свідчить про широке розмаїття підходів до оподаткування продукції вейпінгу. Базою оподаткування можуть виступати:

- рідина, що використовується у е-сигаретах, залежно від об'єму;
- картриджи для е-сигарет;
- безпосередньо девайси е-сигарет;
- обсяг нікотину в е-рідині;
- об'єм е-рідини залежно від вмісту в ній нікотину;
- об'єм е-рідини залежно від вмісту в ній нікотинової солі;
- об'єм е-рідини залежно від типу пристрою е-сигарети.

Зауважимо, що у світовій практиці використовується три підходи до акцизного оподаткування продукції вейпінгу. За допомогою: а) специфічної ставки податку; б) адвалорної ставки (та інколи у неєвропейських країнах – ПДВ); в) комбінації згаданих підходів. На основі використання третього підходу здійснюється оподаткування рідин для вейпів в Ізраїлі та Єгипті.

Згідно з *ізраїльським* законодавством, встановлено адвалорну ставку на рідини, що використовуються для заправки е-сигарет, у розмірі 270% від звичайної оптової ціни. Крім того, застосовується специфічна ставка 11,39 шекелів (еквівалентно 3,07 дол США) за 1 мл е-рідини. Визначено, що мінімальне податкове зобов'язання для цього типу продукції еквівалентно 21,81 шекеля /

1 мл е-рідини (5,89 дол США / 1 мл). Для одноразових е-сигарет адвалорна ставка встановлена на рівні 360% звичайної оптової ціни, але на рівні, не нижчому за 32,72 шекеля за одиницю продукції. Тобто мінімальна сума податку за 1 одноразову е-сигарету складає 8,83 дол США⁵.

Разом із тим, податкові винятки щодо сплати податку з продажу на е-сигарети і е-рідини застосовуються для імпортованої продукції на суму, що не перевищує 75 дол США, у разі персонального використання згаданих девайсів. Доречно зазначити, що в Ізраїлі запроваджено додатковий податок на запаси е-рідин та одноразових е-сигарет, якщо податкове навантаження оподатковуваних пристроїв для вейпінгу перевищує 10000 шекелів (2700 дол США). Розмір цього податку для продавців підакцизної продукції встановлено на рівні 1 шекель / 1 мл е-рідини та 6 шекелів/шт одноразової е-сигарети.

В *Єгипті* електронні системи доставки нікотину (ENDS), які відомі як е-сигарети, займають третє місце за популярністю споживання тютюнових виробів та їх альтернатив після традиційних сигарет та люльок. Поширеність куріння у Єгипті має стійку тенденцію до зростання, а також розширюється ринок вейпів як альтернативи курінню. Е-рідини оподатковуються за допомогою специфічної ставки. Крім того, наприкінці жовтня 2023 р. влада Єгипту запровадила новий податок у вигляді ПДВ для місцевого продажу тютюнових виробів (куди також включили вейпи).

Змішана система оподаткування продукції вейпінгу притаманна для певних штатів у *США*. Приміром, у Нью-Джерсі оподатковуються адвалором контейнери для е-рідин (10% від їх роздрібною вартості), податковим агентом у цьому випадку виступає продавець; та діє специфічна ставка для е-рідин, що містять у своєму складі нікотин.

Адвалорна ставка акцизу для е-сигарет застосовується також у Бахреїні, Еквадорі, Йорданії, Непалі та Саудівській Аравії. Додаткова ставка податку з продажу у 20% передбачена для продуктів вейпінгу у штаті Нью-Йорк. Адвалорна ставка розміром 92% від оптової ціни застосовується для пристроїв е-сигарет і всіх видів е-рідин у штаті Вермонт.

Найбільш поширеною світовою практикою оподаткування е-рідин є застосування специфічної ставки акцизу залежно від об'єму рідини. Така практика застосовується у країнах-членах ЄС, Великій Британії, Норвегії, Албанії, Азербайджані, Казахстані, Киргизстані, Південній Кореї, Сербії, Чорногорії тощо.

У *Південній Кореї* крім специфічної ставки акцизу на е-рідини запроваджено специфічний акциз на картриджі, котрими заправляється девайс е-сигарети. Цей різновид податку є податком на забруднення (*waste tax*). Відзначимо

⁵ Israel Tax Authority. URL: https://www.gov.il/en/pages/sa211121_1

той факт, що у Південній Кореї цей податок застосовується для усіх типів картриджів: для е-рідин з вмістом чи без нікотину. Для електронних пристроїв, які не доставляють нікотин (ENNDS), крім податку на забруднення більше податків не застосовується. Натомість для електронних систем доставки нікотину (ENDS) діє чотири типи специфічних акцизів:

- податок на споживання тютюну;
- місцевий освітній податок;
- збір до Національного фонду сприяння здоров'ю (*National Health Promotion Fund*);
- індивідуальний податок на споживання⁶.

Для всіх чотирьох випадків базою оподаткування є об'єм е-рідини, що містить нікотин. Важливим пріоритетом державної політики у сфері оподаткування продукції вейпінгу, окрім фіскального, є захист громадського здоров'я, що підтверджується окремим відрахуванням податку до вищезгаданого цільового фонду.

У **Кенії** до 1 липня 2022 р. діяв податок з специфічною ставкою на заправні картриджі до е-сигарет та девайс електронної сигарети. Згодом на основі практичного досвіду оподаткування продукції вейпінгу відбулась зміна цього механізму. Сьогодні діє специфічний акциз на е-рідини, який впроваджено у переважній більшості країн світу, де дозволений продаж е-сигарет. Водночас девайс е-сигарети оподатковується за допомогою адвалорної ставки у розмірі 40% від його вартості.

На сьогодні акцизний податок на рідини для електронних сигарет запроваджено у **18 країнах ЄС, він не є гармонізованим**. Єврокомісія визнала право країн вводити негармонізовані акцизи для цієї продукції, але утрималася від надання рекомендацій стосовно їх оподаткування до кращого заповнення інформаційних прогалин щодо: особливостей поширення е-рідин на ринку ЄС; проблем, які можуть виникнути у сфері податкового адміністрування; впливу вживання е-сигарет на здоров'я людини⁷.

Підходи до справляння акцизу на е-рідини в ЄС різняться – оподатковуються рідини з ніотином і без. В **Італії** застосовуються диференційовані ставки акцизу (залежно від того, чи містить рідина нікотин), які розраховуються на основі середньозваженої роздрібною ціни традиційних сигарет. У **Данії** та **Швеції** оподатковуються лише нікотиновмісні е-рідини, а розмір акцизу залежить від концентрації цієї речовини. У **Болгарії** та **Румунії** встановлено акциз

⁶ Gathoo, T. (2022). *The Taxation of E-cigarettes: An International Comparison* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg).

⁷ Report from the Commission to the Council on Directive 2011/64/EU on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. 12.01.2018. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/report_excise_duty_manufactured_tobacco_12012018_en.pdf

на е-рідини із нікотинном, але за єдиною ставкою. Такі підходи враховують потенціал вейпів щодо подолання нікотинової залежності. Її не буде, якщо е-рідина без нікотину; вища концентрація нікотину – більша залежність. *Латвія*, навпаки, в 2023 р. перейшла від диференційованого акцизу до єдиної ставки оподаткування усіх рідин. Сьогодні це найбільш поширена практика на території ЄС. У *Хорватії* е-рідини віднесені до підакцизних товарів, але для них застосовується нульова ставка податку (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до акцизного оподаткування рідин для електронних сигарет у країнах ЄС у 2024 р.

Країна	Ставка акцизу у національній валюті / мл	Ставка акцизу у євро / мл	База оподаткування
Греція	0,10	0,10	Об'єм рідини
Бельгія	0,15	0,15	Об'єм рідини
Болгарія	0,35	0,18	Об'єм рідини з нікотинном
Естонія	0,21	0,21	Об'єм рідини
Італія	0,21	0,21	Об'єм рідини з нікотинном
	0,17	0,17	Об'єм рідини без нікотину
Кіпр	0,12	0,12	Об'єм рідини
Латвія	0,24	0,24	Об'єм рідини
Литва	0,25	0,25	Об'єм рідини
Німеччина	0,20	0,20	Об'єм рідини
Польща	0,55	0,12	Об'єм рідини
Португалія	0,351	0,351	Об'єм рідини з нікотинном
	0,175	0,175	Об'єм рідини без нікотину
Румунія	0,81	0,16	Об'єм рідини з нікотинном
Словенія	0,70	0,70	Об'єм рідини з нікотинном
	0,31	0,31	Об'єм рідини без нікотину
Угорщина	33	0,08	Об'єм рідини
Хорватія	0	0	Об'єм рідини
Фінляндія	0,30	0,30	Об'єм рідини
Данія	1,5	0,20	Об'єм рідини з нікотинном
	2,5	0,33	Висококонцентровані рідини, що містить нікотин
Швеція	2,02	0,18	Об'єм рідини з нікотинном
	4,04	0,36	Висококонцентровані рідини, що містить нікотин

Джерело: European Commission. Taxes in Europe Database. URL: https://trade.ec.europa.eu/access-to-markets/en/content/excise-duties#toc_3

Німеччина ввела акциз на е-рідини з 1 липня 2022 р. з порівняно низькою ставкою 0,16 євро / 1 мл. Проте вона має щорічно зростати до досягнення

рівня 0,32 євро / 1 мл 1 січня 2026 р.⁸. Але є також країни, які тривалий час не переглядають відповідну ставку акцизного податку.

У країнах ЄС акцизне навантаження на е-рідини є суттєво меншим, ніж на традиційні сигарети.

За певних обставин акцизне оподаткування може призводити до формування нелегального ринку е-рідин. З огляду на особливості побудови системи податкового контролю і фізичні характеристики вейпів, функціонування цього ринку має свої особливості.

1.1.2. Чинники нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет

Оскільки Україна обрала шлях вступу до ЄС, розглянемо зазначене питання в євроінтеграційному контексті. У 2020 р. Єврокомісія дійшла висновку про те, що різні підходи до акцизного оподаткування рідин для електронних сигарет можуть призводити до формування їх нелегальних ринків. Для обґрунтування цієї позиції наведено такі аргументи⁹:

1. Різниця акцизів як ризик мінізації ринку. Встановлення високих акцизів на е-рідини в окремих країнах ЄС зумовлює значне зростання цін на них та перехід споживачів на більш дешеву продукцію. Моніторинг цін на е-рідини в популярних Інтернет-магазинах країн ЄС засвідчив існування *значної кількості сайтів транскордонної електронної торгівлі (численних нелегальних операторів), які пропонують продукцію за ціною без акцизу, що значно нижча, як у національних операторів.*

Іноземні торговці, що реалізують продукцію в певних країнах, мають застосовувати той самий податковий режим, що й внутрішні, проте *відсутність ефективних механізмів контролю транскордонних продажів та значне поширення електронної комерції дозволяють уникнути сплати податків у цих країнах.* Сумлінні платники також мають транзакційні витрати, пов'язані з реєстрацією в податкових органах, ліцензуванням, створенням податкових складів, сплатою платежів при імпорті, замовленням акцизних марок тощо. Внаслідок цього національні оператори ринку поставлені в нерівні конкурентні умови з нелегальними продавцями.

2. Відсутність інструментів контролю за обігом продукції. Оскільки е-рідини знаходяться поза сферою дії системи гармонізованого оподаткування ЄС, держави-члени позбавлені інструментів, які вони ефективно застосовують

⁸ Germany's New Tobacco Tax Laws. URL: <https://www.ruthlessvapor.com/blogs/ruthless-e-liquid/germanys-new-tobacco-tax>

⁹ Commission staff working document. Evaluation of the Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. February 2020. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/10-02-2020-tobacco-taxation-report.pdf?fbclid=IwAR1uqPEEeWpOAOQsnJmY3ngW1P7uFKPCri2mWumz9GXX9CZWptBEmmO9JJgc.

для контролю за обігом гармонізованих тютюнових виробів. *Зважаючи на фізичні характеристики рідин для електронних сигарет, їх набагато простіше переміщувати через митний кордон порівняно із традиційними сигаретами, а митні органи мають обмежені технічні засоби для контролю невеликих відправлень, здійснених кур'єрськими службами доставки, та проведення експертизи для визначення складу рідин.*

Підвищення ефективності заходів контролю за обігом е-рідин потребує виділення значних обсягів фінансування. На це більшість країн ЄС не готові йти, оскільки потрібне часткове відволікання ресурсів від боротьби з контрабандою традиційних сигарет. Це перешкоджає реалізації принципу невідворотності покарання за вчинене правопорушення.

3. Зазначені труднощі зумовлюють *втрати доходів бюджету.*

В цілому в ЄС висловлюється занепокоєння щодо можливого недотримання податкового законодавства, оскільки е-рідини (та чистий нікотин) можуть легко переміщуватися через кордон, уникаючи контролю. Крім того, інші **інгредієнти е-рідин – гліцерин й ароматизатори** широко використовуються низкою галузей (харчова промисловість, виробництво медикаментів, косметичних засобів), з огляду на що їх обіг не підлягає спеціальному регулюванню. Такі речовини *є легко доступними для виробників нелегальних е-рідин*, а також можуть використовуватися споживачами для самостійного приготування рідин (із будь-яким складом суміші). Остання продукція є особливо небезпечною, про що йдеться у п.1.2.

Серйозні проблеми виникають у разі заборони окремих видів вейпів після того, як вони стали популярними на національному ринку. Їх споживання не можна припинити одномоментно, що посилює ризики мінізації відповідного ринку, особливо в умовах недостатньої інституційної спроможності органів контролю. При поширенні такого нелегалу все одно доводиться говорити про втрати податкових надходжень, оскільки заборонені е-рідини – це альтернатива споживанню незаборонених легальних тютюнових виробів. Найгірша ситуація – це коли і втрачаються доходи бюджету, і не досягаються цілі захисту громадського здоров'я. На жаль, як описано у розділі 2, саме так відбулося в Україні, що вимагає посиленої уваги до питання протидії нелегальній торгівлі е-рідинами.

1.2. Аналіз досвіду країн як орієнтири та перестороги для України

Ринок електронних сигарет розвивається доволі швидко та хаотично. Незважаючи на те, що *основним завданням при створенні вейпів було надати курцям менш шкідливу для здоров'я альтернативу*, набувають поширення також ***е-рідини без вмісту нікотину***. Наслідки вживання саме цих рідин викликають

найбільші дискусії у медичних колах. З одного боку, *якщо рідина без нікотину, то вона не викликає нікотинової залежності; вейпи навіть використовують, щоб позбутися цієї залежності.* З другого боку, не до кінця вивченими є наслідки потрапляння до легень гліцерину, харчових ароматизаторів та інших інгредієнтів рідин. Проте **особливо небезпечно, коли продукція вейпінгу дає можливість змішувати рідини або додавати до них якісь компоненти (наприклад, канабіоїди).** Останнє стосується як самозаправних е-сигарет відкритого типу, так і картриджних вейпів, які класифікуються системами закритого типу, але на практиці не виключають домішування речовин. Крім того, **неможливо контролювати склад нелегальних вейпів** (навіть тих, що і номінально, і фактично є закритими системами)¹⁰.

Розглянемо ці та інші особливості ринку е-рідин та державну політику у відповідній сфері на прикладах із зарубіжного досвіду.

За період 2012–2023 рр. кількість споживачів вейпів у **Великій Британії** зросла майже в 6 разів до 4,7 млн осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість споживачів е-сигарет у Великій Британії

Рік	Частка населення, що споживає вейпи, %	Кількість курців, млн осіб			
		Курять сигарети	Кинули курити сигарети	Ніколи не палили	Всього
2012	1,7	0,6	0,2	0,03	0,8
2013	2,7	0,9	0,4	0,08	1,3
2014	4,2	1,4	0,7	0,04	2,1
2015	5,4	1,6	1,0	0,05	2,7
2016	5,7	1,5	1,4	0,05	2,9
2017	5,8	1,3	1,5	0,09	2,9
2018	6,2	1,4	1,6	0,13	3,2
2019	7,1	1,5	2,0	0,22	3,6
2020	6,3	1,2	1,9	0,09	3,3
2021	7,1	1,1	2,4	0,18	3,7
2022	8,3	1,5	2,5	0,35	4,3
2023	9,1	1,7	2,7	0,32	4,7

Джерело: складено за даними ASH Smokefree Great Britain

Одночасно зростання обсягів ринку вейпів супроводжується розширенням розміру його тіньової складової. Про це свідчать дані прикордонної служби про кількість вилучених контрабандних е-сигарет: у 2021 р. таких налічувалось 4,4 тис шт., у 2022 р. – 988 тис шт., в 2023 р. – 4 млн 538 тис шт.¹¹. Отже, на 1 споживача продукції вейпінгу приходиться 1 вилучена контрабандна е-

¹⁰ Важливо, щоб суспільство було поінформоване про згадані ризики.

¹¹ Over four million illegal vapes seized at border. URL: <https://www.bbc.com/news/business-68099182>

сигарета. Крім того, близько 1 млн е-сигарет було вилучено з точок продажу представниками органу *Trading Standards*.

Останніми роками *галузь вейпінгу динамічно розвивається за підтримки уряду Великої Британії та органів захисту громадського здоров'я*. Попит у суспільстві на ці бездимні альтернативи стрімко зріс. Основними причинами, що зумовлюють вживання вейпів серед осіб, які покинули курити традиційні сигарети, є: а) допомогти взагалі кинути палити (31%); б) запобігти рецидиву повернення до куріння сигарет (22%). Серед групи респондентів, які споживають одночасно традиційні та е-сигарети, причинами вейпінгу є: бажання зменшити обсяг тютюнопаління (19%); бажання кинути курити (17%).

Урядові ініціативи Великої Британії спрямовані на те, щоб забезпечити перехід від звичайних продуктів куріння до бездимних альтернатив та ефективно протидіяти нелегальному ринку тютюнових виробів. Водночас, нелегальні імпортери та виробники прагнуть наситити ринок дешевшими альтернативами, оминаючи законодавство та державний нагляд, які захищають споживачів легальної продукції вейпінгу¹². Підробки девайсів для вейпінгу та пропозиція заборонених е-рідин на ринкуносять суттєву шкоду. Опитування споживачів свідчить про низький рівень їх обізнаності про стандарти регулювання ринку тютюнових виробів та їх альтернатив, а також різницю між легальною та нелегальною продукцією. Зокрема, понад 50% респондентів вказали, що не знають про положення *Tobacco Products Directive*, яка регулює стандарти, вміст та якість е-сигарет¹³. Цією Директивою обмежується:

- об'єм резервуарів для електронних сигарет – 2 мл;
- максимальний об'єм нікотиновмісної рідини для електронних сигарет в одному контейнері для заправки до 10 мл;
- вміст нікотину в е-рідинах – не більше 20 мг/мл;
- упаковки цього виду продукції мають бути захищеними від доступу для дітей;
- заборона вмісту у е-рідинах різних барвників, кофеїну і таурину;
- всі електронні сигарети та рідини мають входити у перелік державної агенції *Medicines and Healthcare products Regulatory Agency*.

Згідно із зазначеними вище вимогами до місткості е-сигарет, визначено, що одна е-сигарета дозволяє вейперу здійснити приблизно 600 затяжок з максимальною концентрацією нікотину 20 мг. Обмеження застосовуються для забезпечення безпеки споживачів та дотримання єдиних стандартів у галузі вейпінгу. Утім, *нелегальний ринок пропонує продукцію, яка дозволяє особі, що*

¹² The Dangers of Black Market Vaping Products. URL: <https://www.vapesuperstore.co.uk/blogs/news/the-dangers-of-black-market-vaping-products>

¹³ E-cigarettes: regulations for consumer products URL: <https://www.gov.uk/guidance/e-cigarettes-regulations-for-consumer-products>

вживає е-сигарети, зробити у 10 раз більше затяжок (від затвердженого стандарту) і містить суттєво більше нікотину.

Опитування респондентів – вейперів засвідчило також, що понад 80% з них не обізнані про потенційну шкоду від споживання нелегальної продукції; 34% не можуть відрізнити легальні вейпи від нелегальних; 36% респондентів прямо заявили, що нелегальний ринок дає змогу придбавати продукцію за нижчими цінами і це добре для їх бюджету.

Серйозною пересторогою для всіх країн є те, що вейпами часто користуються підлітки і школярі. У **США**, згідно з федеральними опитуваннями, кількість підлітків – учнів середньої школи, котрі вживали електронні сигарети, у 2019 р. становила 28%, далі цей показник демонструє тенденцію до поступового зниження (до рівня 15%).

Е-сигарети випускаються із різноманітними смаками, котрі подобаються підліткам і вони мають вищу концентрацію нікотину, ніж у стандартній пачці сигарет. Співробітники *Truth Initiative Schroeder Institute* (Вашингтон) виявили, що вартість нікотину в електронних сигаретах має тенденцію до зменшення, натомість у традиційних сигаретах ця вартість зростає. З січня 2020 р. по вересень 2022 р. середня ціна 1 мл е-рідин зменшилась на 69,2% з 7,96 до 2,45 долара США¹⁴. Чинне регулювання ринку е-сигарет призвело до ситуації, за якої виробники чи імпортери пропонують споживачам **дешевші одноразові електронні сигарети із дедалі більшою концентрацією нікотину**. Зазначене зумовлює доцільність зміни регулятивних правил у частині обмеження місткості е-сигарет, встановлення мінімальних цін на продукцію, а також більш жорстких правил щодо характеристик вейпів.

Навіть для країн із високим рівнем розвитку інституційного середовища і помірним рівнем тіньової економіки властиві проблеми із приборканням нелегальних е-сигарет. За аналітичними оцінками, обсяг ринку е-сигарет у США складає близько 5,5 млрд дол США¹⁵. Останні тенденції свідчать, що суттєва частка нелегального ринку належить контрабанді, у тому числі з Китаю. Е-сигарети з широким набором смаків, включаючи морозиво і фруктові присмаки користуються чималим попитом на ринку, на якому з'явилися девайси, які дозволяють вейперу робити близько 5000-6000 затяжок чи містять підвищену частку нікотину. Це вказує на прогалини у регулюванні ринку, недоліки діяльності *Food and Drug Administration* (FDA) – інституції, що відповідає за сертифікацію електронних сигарет.

¹⁴ Diaz, M. C., Silver, N. A., Bertrand, A., & Schillo, B. A. (2023). Bigger, stronger and cheaper: growth in e-cigarette market driven by disposable devices with more e-liquid, higher nicotine concentration and declining prices. *Tobacco Control*. <https://doi.org/10.1136/tc-2023-058033>

¹⁵ Illicit E-Cigarettes Flood Stores as F.D.A. Struggles to Combat Imports/ URL: <https://www.nytimes.com/2023/10/10/health/illegal-vapes-ecigarettes-fda.html>

Сенатор США Річард Дурбін провів ґрунтовне дослідження діяльності FDA щодо «*closeout letters*» (листів закриття, тобто заборон) і встановив, що з 2021 р. організацією було випущено лише близько 10% таких листів серед 685 листів-попереджень про порушення регулювання е-сигарет. Лист закриття вказує на те, що FDA підтверджує, що вжиті належні заходи для розв'язання проблеми або порушень, що були викладені в листі-попередженні. Отже, сенатор дійшов висновку, що переважна більшість наявних порушень не була належним чином усунена, і проблеми мають системний характер¹⁶. Крім того, встановлено, що, замість зменшення обсягів е-сигарет на ринку з метою протидії поширеності вейпінгу серед молоді, з 2020 по 2022 рр. кількість присутніх брендів е-сигарет на ринку збільшилась на 46%.

Точкова ідентифікація точок нелегального продажу не дає відчутних результатів. Поодинокі приписи та штрафи автозаправним станціям за продаж е-сигарет FDA не мають належного ефекту, незважаючи на суму штрафу – близько 19 тис дол США. За останні три роки обсяг продажів ароматизованих вейпів збільшились на 60% до рівня 18 млн шт на місяць. Так, китайські компанії, враховуючи недосконалість регулювання ринку і невисокий рівень інституційної спроможності FDA, стрімко наповнили американський ринок ароматизованими вейпами, які стали найбільш популярними брендами у США, включаючи *Elf Bar*, *EBDesign* і *Lost Mary*.

Згідно з «Національним опитуванням молоді про тютюн» у 2023 р., китайський *Elf Bar*, який не авторизований FDA, був найпопулярнішим одноразовим вейпом, що продається у США. За оцінками, нелегальні е-рідини у США становлять щонайменше 60% від загального обсягу споживання цієї продукції. FDA було розіслано сотні листів-попереджень роздрібним торговцям, у яких йдеться про те, що заборонено продавати *Elf Bar*.

Нелегальна продукція вейпінгу часто потрапляє до США через посередників, які купують її у країнах, де вона дозволена, а потім продають роздрібним торговцям. Одноразові е-сигарети, імовірно, обходять федеральні правила з допомогою поставок *de minimis*. Це постачання вартістю менше 800 доларів, які дозволено ввозити до країни безмитно¹⁷.

З огляду на зазначене, конгресмени, генеральні прокурори штатів та легальні виробники тютюнових виробів об'єднують зусилля щодо протидії нелегальному ринку е-сигарет. Популярною тезою, що обговорюється серед полісімейкерів, є заборона всіх типів е-сигарет крім нікотиновмісних з метою протидії поширеності вживання вейпів серед молоді. Фокус дискусії зводиться до

¹⁶ Robert M. Califf, MD U.S. Food and Drug Administration 10903 New Hampshire Ave Silver Spring. URL: https://www.durbin.senate.gov/imo/media/doc/RJD%20Letter%20to%20FDA_2%20Year%20Vaping%20Delay.pdf

¹⁷ Як ринок вейпів та снюсів у США захищається від нелегальних поставок з Китаю. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/rinok-vejpviv-ta-snyusiv-u-ssha-zahishayetsya-vid-nelegalnih-postavok-iz-kitayu>

того, що наслідки потрапляння гліцерину, ароматизаторів та інших інгредієнтів із парюю до легень ще не є достатньо вивченими.

Частка нелегального ринку е-сигарет **Австралії** сягнула 90%, найбільша частка незаконної продукції реалізується через спеціалізовані точки продажу та через Інтернет торгівлю. За оцінками, близько 1,3 млн австралійців вживають е-сигарети, що містять нікотин. Загальний обсяг ринку становить близько 200 млн дол США¹⁸. Найбільша частка людей, які споживають вейпи, – молодь віком від 18 до 24 років, 20% цієї групи вживають цю продукцію.

З 2024 р. в Австралії забороняється роздрібний продаж всіх типів електронних сигарет. Єдиною можливою опцією споживання вейпів є припис лікаря щодо вживання вейпів, що містить нікотин для контролю нікотинової залежності чи поступової відмови від неї (так звані терапевтичні вейпи). Крім того, ці електронні сигарети мають відповідати критеріям, встановлених *Therapeutic Goods Administration* (TGA). З 1 березня 2024 р. діє повна заборона на імпорт нетерапевтичних вейпів.

Крім того, владні інституції спрямовують свою діяльність на посилення контролю за всіма стадіями виробничого ланцюжка і дистрибуції е-сигарет в Австралії¹⁹. Для підтримки заходів із протидії поширеності е-сигарет, у тому числі нелегальних, у бюджеті заплановано додаткові видатки для контролюючих органів, насамперед прикордонній службі (*Australian Border Force*), з метою протидії контрабанді е-сигарет.

Практика заборон продажу е-сигарет присутня також у країнах ЄС. Важливою ціллю багатьох держав-членів у сфері громадського здоров'я є зниження поширеності куріння (вживання нікотину).

Зокрема, **Бельгія** ухвалила Стратегію для покоління вільного від тютюну до 2028 р., якою передбачено зниження поширеності куріння серед осіб у віці 18-24 років до рівня 6% чи нижче. Задля реалізації зазначеного завдання влада з 1 січня 2026 р. забороняє продаж одноразових електронних сигарет, які користуються найбільшою популярністю серед молоді. Відповідні зміни повинні узгоджуватись із *Tobacco Products Directive*. Тому для цього слід отримати погодження Єврокомісії. Відповідно, процедури були дотримані та країна отримала дозвіл Єврокомісії на *заборону одноразових е-сигарет, що містять нікотин*. Сьогодні ідентична робота щодо заборони цього типу е-сигарет здійснюється у таких країнах ЄС як Ірландія, Франція та Німеччина.

¹⁸ Proposed reforms to the regulation of vapes Impact Analysis. Office of Impact Analysis (OIA). October 2023. URL: <https://oia.pmc.gov.au/sites/default/files/posts/2024/01/Impact%20Analysis%20-%20Proposed%20reforms%20to%20the%20regulation%20of%20vapes.PDF>

¹⁹ Next steps on vaping reforms. URL: <https://www.health.gov.au/ministers/the-hon-mark-butler-mp/media/next-steps-on-vaping-reforms?language=en>

У листопаді 2023 р. міністерка здоров'я **Франції** О. Руссо, презентуючи Національну програму контролю за тютюном, згадала про плани уряду *заборонити продаж одноразових е-сигарет*. Згідно з оприлюдненою інформацією, близько 15% підлітків у Франції використовують вейпи, а 47% із них вперше стикаються з нікотиним саме через згадані девайси²⁰. В цілому 3,6 млн французів є вейперами; частка осіб, які щоденно використовують е-сигарети, складає 3,4% від загальної кількості. Цей показник є одним із найвищих серед європейських країн²¹. Така законодавча ініціатива має бути узгоджена протягом шести місяців з Єврокомісією, і у разі позитивного схвалення з 1 січня 2025 р. такі зміни можуть вступити у силу.

За експертними оцінками, одноразові електронні сигарети формують більше третини ринку продукції вейпінгу у **Польщі**. При цьому більшою популярністю у країні користуються е-рідини із вмістом нікотину (їх частка у загальному обсязі споживання рідин становить близько 56%; 40% рідин із нікотиним мають нелегальне походження). Понад 60% одноразових е-сигарет є нелегальними, а частка нелегальних е-рідин, які використовуються у системах відкритого типу, не перевищує 30%. Очевидно, що за такої структури споживання заборона одноразових вейпів (усіх або із вмістом нікотину) могла би спровокувати значну тінізацію польського ринку.

В **Італії** оподаткування е-рідин розпочалося з 1 січня 2014 р., а основною його причиною стало зменшення надходжень акцизу від тютюнових виробів у 2013 р. Згідно з аналітичними даними Міністерства економіки Італії, близько 15% податкової бази було переміщено саме на ринок вейпів, що потребувало внесення змін до законодавства. Уряд вирішив компенсувати бюджетні втрати шляхом введення високих ставок акцизу на е-рідини. У 2014 р. було встановлено найвищу ставку на цей вид продукції в ЄС – 0,40 євро / 1мл. Такий захід призвів до стрімкого зростання нелегального ринку вейпів до рівня 75% у 2016 р.²², причому зниження офіційних продажів на 70% порівняно з попереднім періодом було зафіксовано ще в 2015 р.

З метою протидії нелегальному ринку е-сигарет парламент заборонив їх on-line продаж, проте цей крок лише прибрав з ринку протягом 3 років близько 3000 легальних операторів, що здійснювали продажу вейпів. *З огляду на доволі невтішну ситуацію з нелегальним ринком, Італія в 2019 р. була змушена піти на зниження ставок акцизу: на 80% для е-рідин, що містять нікотин, – до рівня*

²⁰ France to ban disposable e-cigarettes by 2025. Euractiv. 29.11.2023. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/france-to-ban-disposable-e-cigarettes-by-2025/>

²¹ State of smoking and health in France. URL: <https://globalactiontoendsmoking.org/research/tobacco-around-the-world/france/>

²² Gathoo, T. (2022). *The Taxation of E-cigarettes: An International Comparison* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg).

0,08 євро / 1 мл; та на 90% для е-рідин, які не містять у своєму складі нікотину, – до рівня 0,04 євро / 1 мл²³. Ці ставки діяли до кінця 2021 р. Згодом вони все-таки зросли до рівня, який вдвічі нижчий за 2014 р.: – для е-рідин, що містять нікотин, – 0,21 євро / 1 мл; без нікотину – 0,17 євро / 1 мл.

В Італії функціонує служба *Italian Tobacco Customs Monopoly* (AAMS), яка є відповідальною за дотримання учасниками ринку вимог згаданої *Tobacco Products Directive*. В Італії є судова практика, яка вказує на жорстку позицію держави щодо порушень правил, що діють на ринку тютюнових альтернатив. Прийняті судові рішення про порушення прав споживачів за відсутність згадки про те, що е-рідини містять нікотин тощо²⁴. Окрім того, в Італії посилюється контроль за on-line продажами е-рідин, що містять нікотин, для цього надані додаткові функціональні повноваження органам контролю.

У світі посилюється регулювання електронних сигарет. За даними *Global centre for good governance in tobacco control*²⁵, на кінець 2023 р. 41 країна заборонила продаж е-сигарет, зокрема Аргентина, Бразилія, Індія, Іран, Колумбія, Мексика, Норвегія, Південна Корея, Сінгапур, Чилі. 82 країни дозволяють обіг е-сигарет, але встановили регулятивні вимоги до їх продажу і дистрибуції. 38 країн з 82 регулюють вміст нікотину в е-рідинах, крім ЄС та Великої Британії, такі обмеження запроваджено, наприклад, в Албанії, Ізраїлі, Ісландії, Канаді, Молдові, Саудівській Аравії тощо.

Такі країни як Фінляндія, Угорщина, Латвія та Чорногорія заборонили е-сигарети, у яких використовуються різні смакові добавки. 16 країн встановили обмеження на певні ароматизатори. Значна кількість країн (понад 70) ідентифікували е-сигарети як унікальний тип продукції, що спонукало владні органи розробити окреме законодавство з метою урегулювання правовідносин у сфері виробництва та обігу цих товарів.

У **Канаді** виробництво, продаж, маркування та реклама е-сигарет регламентується *Tobacco & Vaping Products Act*. Завданням акту є заборона використання вейпів неповнолітніми особами шляхом встановлення обмежень та надання змоги дорослим споживачам придбавати е-сигарети як потенційно менш шкідливу альтернативу курінню традиційних сигарет²⁶.

Оподаткування е-рідин у **Латвії** розпочалося у 2016 р. Спочатку застосовувались різні ставки акцизного податку на рідини, що містять або не містять

²³ Italy. Ecigintelligence. URL: https://ecigintelligence.com/content_types/regulatory-briefing/?geography=italy

²⁴ Italy's courts bring the gavel down on companies violating e-cigarette ad laws. URL: <https://ecigintelligence.com/italy-courts-bring-the-gavel-down-on-companies-violating-e-cigarette-ad-laws/>

²⁵ E-CIGARETTE BAN & REGULATION: Global Status as of October. 2023. URL: https://files.ggtc.world/uploads/2024-05-27/15-35-29-349761/E-cig%20Ban%20and%20Regulation%202023_sb.pdf

²⁶ Government of Canada, 1997. Tobacco and vaping products act. URL: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/health-concerns/tobacco/legislation/federal-laws/to-bacco-act.html>

нікотин. Ставки на е-рідини із вмістом нікотину були вищими, враховувалась концентрація нікотину в рідині. Проте з 2023 р. застосовується єдиний підхід до оподаткування цієї категорії підакцизних товарів. Ринок е-сигарет доволі стрімко розвивається у цій країні, збільшившись понад утричі за останню декаду. Враховуючи ці тенденції, з 2024 р. у Латвії було прийнято низку законодавчих змін, які стосувались галузі вейпінгу. Зокрема, було збільшено мінімальний вік покупців е-сигарет із 18 до 20 років; заборонено використання ароматизаторів у е-рідинах; збільшено штрафи за порушення законодавства, що стосується обігу е-сигарет²⁷.

Показовим є приклад *Південної Кореї*, яка в 2015 р. сумарно підняла ставку акцизного податку на продукцію вейпінгу в 2,2 рази, що викликало стрімке збільшення обсягу нелегального ринку та обсягів ухилення від сплати податку. Оскільки у цій країні е-рідини, що не містять нікотину, не оподатковувались, на ринку з'явилися пропозиції продажу нікотину, який можна було самостійно додати до ароматизованих е-рідин, які не містили його. Таке поєднання товарів дозволяло знизити рівень акцизного зобов'язання на 95%.

Усе викладене важливо враховувати при прийнятті відповідних законодавчих рішень і заходів оперативного характеру в Україні.

---

²⁷ Latvia: e-cigarette regulation, March 2024. URL: <https://ecigintelligence.com/latvia-e-cigarette-regulation-march-2024/>

2. Динаміка рівня нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет в Україні та чинники, що її зумовили

Вітчизняний ринок е-сигарет є одним з найбільших у світі поряд з Великою Британією, Іспанією, Італією, Канадою, Китаєм, Німеччиною, Південною Кореєю, США і Францією. Вейпи в Україні набули поширення з 2012 р. і швидко «відвоювали» значну частину ринку у традиційних сигарет. Навіть за оцінками 2019 р., які базуються на показниках поширення споживання е-сигарет *Euromonitor International*, даних ВООЗ і середньозваженої ціни на таку продукцію в популярних Інтернет-магазинах, ринок е-рідин становив 9,22 млрд грн або 2,3 млрд шт. у перерахунку на традиційні сигарети. Це було 4,45% загальної ємності ринку тютюнових виробів та їх альтернатив²⁸.

На відмінну від ринку традиційних сигарет і ТВЕН, де лєвова частка належить великим компаніям, вітчизняний ринок вейпів представлений великою кількістю операторів та видів продукції (додаток А), що посилює ризики нелегальної торгівлі.

Тривала відсутність державного регулювання та оподаткування е-рідин в Україні призвела до переміщення попиту із оподатковуваних товарів на неоподатковувані. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» № 466-IX від 16 січня 2020 р., до переліку підакцизних товарів було включено рідини, що використовуються в електронних сигаретах, та встановлено акциз для них у розмірі 3000 грн / 1 л. Це активізувало тінізацію ринку.

Значна кількість рідин для електронних сигарет в Україні є нелегального походження. Нелегальна продукція часто потрапляє на митну територію України у міжнародних поштових відправленнях і ручній поклажі із приховуванням від митного контролю. Останніми роками почастишали також поставки у більших обсягах. Далі е-сигарети реалізуються через Інтернет-магазини і роздрібну торговельну мережу за готівкові кошти.

Поширення нелегальних е-рідин в Україні зумовлено, з одного боку, особливостями їх ринку, а з другого – прогалинами законодавчого та іншого регулювання і недостатньою інституційною спроможністю органів контролю запобігати нелегальному обігу цього виду продукції.

2.1. Оцінки нелегального ринку рідин для електронних сигарет

Згідно із дослідженням Федерації роботодавців України, в 2021 р., коли розпочалося акцизне оподаткування е-рідин в Україні, майже 80% рідин мали

²⁸ Податкове регулювання ринку тютюнових виробів в умовах його трансформації [Коротун В. І., Кошук Т. В., Новицька Н. В., Хлебнікова І. І.] / за заг. ред. Кошук Т. В. Ірпінь–Хмельницький, 2020. 132 с.

нелегальне походження, а левова частка незаконної продукції потрапляла на ринок контрабандними каналами²⁹.

Наводилися також оцінки, що на кінець 2023 р. нелегальний ринок вейпів становитиме 70%, а далі сягне 90%³⁰. Основна причина різкої тінізації – з 11 липня 2023 р. набрали чинності норми Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» № 1978-IX від 16 грудня 2021 р., які забороняють виробництво, гуртову і роздрібну торгівлю, імпорту для реалізації на території України е-рідин зі смако-ароматичними добавками.

Зокрема, заборонено до введення в обіг е-сигарети, заправні контейнери та рідини, які мають характерний запах/смак, отриманий у результаті введення добавки або комбінації добавок, зокрема фруктів, прянощів, трав, спирту, цукерок, ментолу або ванілі. Не дозволено також додавати в е-рідини вітаміни, кофеїн, таурин та низку інших добавок, які можуть створювати враження, що продукція має переваги для здоров'я тощо.

Крім того, було імплементовано вимоги *Tobacco Products Directive* щодо об'єму резервуарів е-рідин та вмісту нікотину у рідинах (див. п. 1.2).

До середини 2024 р. могли легально реалізовуватися в Україні залишки ароматизованих рідин, введених в обіг до 11 липня 2023 р., а тепер у продажі можуть бути представлені переважно нелегальні вейпи. Інтернет-пропозиції свідчать про те, що попитом користуються в основному рідини зі смако-ароматичними добавками, тобто заборонена продукція.

При ухваленні відповідних законодавчих змін ставилася мета перекрити доступ споживачів (насамперед молоді) до ароматизованих електронних сигарет. Схожі заборони вводяться в низці країн світу. Але чи така мета досягнута? Якими насправді є наслідки дії вітчизняної заборони?

Для відповіді на ці питання важливо оцінити динаміку рівня нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет, втрати бюджету, що пов'язані з нелегальним ринком вейпів, а також з'ясувати, наскільки часто фіксуються факти нелегального обігу е-рідин.

Зауважимо, що оцінювання *обсягів споживання е-рідин* в Україні є непростим завданням. Воно не стало частиною регулярного дослідження ринку сигарет компанії *Kantar* і суттєво ускладнене з огляду на брак достовірної статистичної інформації. Можна лише приблизно розрахувати розмір ринку е-рідин (що охоплюватиме легальну та нелегальну складові), спираючись на дані щодо поширеності їх споживання серед повнолітніх осіб, кількості населення

²⁹ Оцінка обсягу легального і нелегального ринків рідин для електронних сигарет та надходжень акцизу від цієї продукції в Україні. ФРУ. 2021. URL: https://fru.ua/images/doc/analitics/2021/e-smoke_2021-web.pdf

³⁰ Державний бюджет втратив 5 мільярдів гривень через заборону ароматизованих електронних сигарет. UNIAN. 28.09.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/derzhavniy-byudzheth-vtrativ-5-milyardiv-griven-cherz-zaboronu-aromatizovanih-elektronnih-sigaret-12408309.html>

в Україні та норму споживання цієї продукції на щоденній основі. Але щодо використання кожного зі згаданих показників є низка застережень.

Згідно з оцінками *Київського міжнародного інституту соціології* (далі – КМІС)³¹, у 2023 р. електронні сигарети в Україні споживали 3,3% населення (4,2% чоловіків і 2,5% жінок). Сигарети курили 22,2% повнолітніх громадян. При цьому в методологічних нотатках зазначено, що методом телефонного інтерв'ю було опитано 2020 дорослих жителів України віком 18 років і старших. Застосовувалась випадкова вибірка номерів мобільних телефонів, згенерованих випадковим чином (*random digit dialing*). На етапі обробки даних отримані результати були зважені з урахуванням статево-вікової структури постійного населення України відповідно до даних Державної служби статистики (далі – Держстат) на 1 січня 2022 р. Вибірка дослідження репрезентативна для дорослого населення України (віком 18 років і старших).

Проте академік Національної академії наук Елла Лібанова зауважує, що на сьогодні в Україні немає відомостей про статево-вікову структуру населення (навіть Держстат її не знає), тому до репрезентативності будь-яких соціопитувань треба ставитися обережно³². У нашому випадку це означає таке. З початком повномасштабного вторгнення за кордон виїхали мільйонні потоки переважно жінок із дітьми, а чоловіки більше схильні до вживання тютюнових виробів (нікотину). Відповідно, показники поширеності вживання вейпів, які наводить КМІС, можуть бути дещо заниженими.

Оцінок норми споживання рідин для електронних сигарет на щоденній основі в Україні взагалі немає. Тому ми змушені користуватися міжнародними даними про те, що пересічний вейпер вживає 1 мл рідини на день³³. Водночас не можна врахувати таке: інші вейпери вживають їх періодично; ця продукція може використовуватися неповнолітніми.

За даними *Фонду ООН у галузі народонаселення (United Nations Population Fund, UNFPA)*, станом на 1 січня 2023 р. загальна чисельність населення в Україні становила 36,7 млн осіб³⁴. При цьому статистика повнолітнього населення *UNFPA* не наводиться. Можна лише з певними припущеннями порахувати, що в 2023 р. кількість осіб у віці 18 років і старших, частина яких є споживачами е-рідин, становила 27 млн 540 тис осіб.

³¹ Всесвітній день без тютюну в Україні: прогрес в Україні та результати опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1240&page=1>

³² До результатів опитувань в Україні потрібно ставитись обережно – Лібанова. Главком. 29.01.2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/do-rezultativ-opituvan-v-ukrajini-potribno-stavitis-oberezhno-libanova-983123.html>

³³ Success rates with nicotine personal vaporizers: A prospective 6-month pilot study of smokers not intending to quit. November 2014. BMC Public Health 14(1):1159. URL: https://www.researchgate.net/publication/268039814_Success_rates_with_nicotine_personal_vaporizers_A_prospective_6-month_pilot_study_of_smokers_not_intending_to_quit

³⁴ Official cite of United Nations Population Fund. URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population/UA>

Зважаючи на описані обставини, оцінюємо обсяг споживання (легальних і нелегальних) рідин для електронних сигарет в Україні в 2023 р. на рівні близько 331,72 тис л. Розрахунки та їх результати подано у табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунки загального обсягу споживання е-рідин в Україні в 2023 р.

Показники та/або їх розрахунок	Значення показника
Чисельність населення у віці 18 років і старше, тис осіб	27540
Поширеність вживання е-рідин, %	3,3
Кількість споживачів е-рідин, тис осіб (27540*0,033)	908,82
Норма вживання е-рідин на щоденній основі, мл	1
Річний обсяг щоденного споживання е-рідин однією особою, л (0,001*365)	0,365
Загальний обсяг споживання е-рідин у рік, тис л (908,82*0,365)	331,72

Джерело: складено авторами за даними КМІС та UNFPA.

Далі для оцінювання розміру нелегального ринку е-рідин потрібно порівняти загальний обсяг їх споживання із розміром легального ринку цієї продукції. Даних щодо *обсягу легального ринку рідин для електронних сигарет* в Україні також немає. Висновки про легальне їх споживання можна зробити на основі інформації Державної податкової служби України (далі – ДПС) про обсяги реалізації марок акцизного податку. Правда, ускладненням для розрахунків є те, що немає стандартної ємкості резервуара вейпа, на який наклеюється марка. Опрацювавши масив даних стосовно найбільш популярних пропозицій Інтернет-магазинів, припускаємо, що *середній об'єм ємкості імпоротної е-рідини, на який наклеюється одна марка акцизного податку, – становить 6 мл, вітчизняної – 10 мл.*

Отже, на основі даних про кількість реалізованих марок акцизного податку для вироблених в Україні та імпортованих рідин для електронних сигарет робимо висновок про те, що *розмір легального ринку е-рідин у 2023 р. можна приблизно оцінити на рівні 43,02 тис л* (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунки споживання легальних е-рідин в Україні в 2023 р.

Показники та/або їх розрахунок	Значення показника
Кількість реалізованих акцизних марок для вітчизняних е-рідин, шт.	127247
Кількість реалізованих акцизних марок для імпортних е-рідин, шт.	6958126
Обсяг легального ринку вітчизняних е-рідин, тис л (127247*0,01:1000)	1,27
Обсяг легального ринку імпортних е-рідин, тис л (6958126*0,006:1000)	41,75
Загальний обсяг легального ринку е-рідин, тис л (1,27+41,75)	43,02

Джерело: складено авторами за даними ДПС, отриманими за офіційним запитом

Частка нелегального ринку рідин для електронних сигарет в Україні в 2023 р. розраховується так: $100\% - (43,02:331,72)*100\% = 87\%$. Тобто, рівень нелегальної торгівлі е-рідинами в середньому за рік був **87%**.

Водночас важливо з'ясувати, якою була частка нелегального ринку е-рідин до і після надбання чинності заборону (у першому та другому півріччях 2023 р.). Для цього припускаємо, що загальне споживання вейпів було рівномірним протягом року (у кожному півріччі вживалося по 165,86 тис л рідин). Хоча, за оцінками КМІС, станом на грудень 2023 р. (в умовах півроку дії заборони), поширеність е-сигарет навіть зросла до 3,5%³⁵. Споживання легальних рідин для електронних сигарет розраховуємо на основі даних про обсяги реалізації марок акцизного податку (табл. 5).

Таблиця 5

Розрахунки споживання легальних е-рідин в Україні в 2023 р. (перше та друге півріччя)*

Показники та/або їх розрахунок	Значення показника	
	I півріччя	II півріччя
Кількість реалізованих акцизних марок для вітчизняних е-рідин, млн шт.	0,06	0,07
Кількість реалізованих акцизних марок для імпорتنних е-рідин, млн шт.	6,70	0,25
Обсяг легального ринку вітчизняних е-рідин, млн л	0,0006	0,0007
Обсяг легального ринку імпорتنних е-рідин, млн л	0,00402	0,0015
Загальний обсяг легального ринку е-рідин, тис л	40,8	2,2

Джерело: складено авторами за даними ДПС, отриманими за офіційним запитом

* Припущення для розрахунків не враховують те, що у другому півріччі реалізувалися легальні е-рідини, марки акцизного податку для яких були реалізовані до 8 липня 2023 р..

Таким чином, якщо у першому півріччі 2023 р. було легально реалізовано 40,8 тис л е-рідин, то у другому – лише 2,2 тис. Відповідно:

частка нелегального ринку рідин для електронних сигарет у першому півріччі 2023 р. становила 76% ($100\% - (40,8:165,86)*100\% = 75,50\%$);

розмір нелегального ринку е-рідин у другому півріччі 2023 р. збільшився до 99% ($100\% - (2,2:165,86)*100\% = 98,67\%$).

Тобто, **ринок вейпів став майже повністю нелегальним!** Він є повною протилежністю вітчизняному ринку ТВЕН, на якому, за нашими оцінками, на сьогодні представлена виключно легальна продукція, з якої сплачено усі податки (акцизний податок, ПДВ, роздрібний акциз)³⁶.

³⁵ Вживання тютюнових і нікотинових виробів та ставлення до антитютюнових заходів: грудень 2023 року. КМІС. URL: <https://center-life.org/wp-content/uploads/2024/03/Vzhyvannia-tiutiunovykh-ta-nikotynovykh-vyrobiv-ta-stavlennia-do-antytiutiunovykh-zakhodiv-hruden-2023.pdf>

³⁶ Акцизна політика і нелегальна торгівля тютюновими виробами: у пошуках збалансованих рішень. Кошук Т., Пасічний М. / за загальною редакцією Т. Кошук, Growford Institute, К: 2024. URL:

Поширення в Україні нелегальних вейпів підтверджує також інформація правоохоронних органів. Зокрема, в одному із прес-релізів Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ), датованих травнем 2024 р., було згадано не лише про вилучені правоохоронцями за останні пів року майже 14,4 млн пачок сигарет, а й про *часті випадки передання на експертизу нелегальних рідин для електронних сигарет*³⁷.

У травні 2024 р. розпочалися обшуки на п'яти найбільших виробниках тютюнових виробів, щодо яких є підтверджені відомості про їх нелегальну діяльність. Результати обшуків оприлюднив керівник підрозділу детективів захисту економіки у сфері обігу підакцизних товарів БЕБ Віктор Лисенко. Серед іншого, правоохоронцями вилучено *понад 3 тис електронних сигарет із перекресними датами виготовлення*³⁸.

За даними Державної митної служби України (далі – ДМС), які озвучені на конференції «Як детінізувати роздрібну торгівлю та мінімізувати контрабанду в Україні» 26 квітня 2024 р., *цьогоріч (на той момент) в Україну було ввезено пустих корпусів електронних сигарет для заправки рідинами в 12 разів більше порівняно із аналогічним періодом 2023 р.* Отже, популярність вейпів продовжує зростати, але реалізуються вони уже нелегально.

У липні 2024 р. було *припинено нелегальне виробництво е-сигарет* у Київській обл. БЕБ було вилучено великі обсяги е-рідини, понад 15 тис одноразових пристроїв е-сигарет, майже 15 тис літрів хімічної сировини, обладнання та фурнітуру для виробництва. Крім того, вилучено понад 6 млн грн в еквіваленті та 6 транспортних засобів. *Орієнтовна вартість конфіскованої готової продукції становила майже 365 млн грн*³⁹.

У магазинах сьогодні ***часто продаються окремо пусті девайси е-сигарет (не заборонені, не оподатковуються акцизним податком), смаки (харчові ароматизатори, що не оподатковуються акцизним податком) та нікотин (з акцизною маркою).*** За даними ДПС, у травні 2024 р. було реалізовано 251 тис марок акцизного податку для імпорتنих е-рідин проти майже «нульових» обсягів їх реалізації за попередні 3 місяці. Це могли бути марки для нікотину, який влітку був легально поставлений в Україну. Отже, споживач може самостійно зробити ароматизований вейп, придатний для вживання. Причому є можливість приготувати будь-яку суміш (у тому числі небезпечну),

<https://www.growford.org.ua/research/aktyzna-polityka-i-nelegalna-torgivlya-tyutyunovymy-vyrobamy-u-poshukah-zbalansovanyh-rishen/>

³⁷ Контрафактні сигарети: сумнівна якість та несплачені податки. БЕБ. 21.05.2024. URL: <https://esbu.gov.ua/news/kontrafaktni-syharety-sumnivna-iakest-ta-nesplacheni-podatky>

³⁸ Після масштабних обшуків БЕБ на тютюнових фабриках одного з виробників позбавили ліцензії. Бізнес-цензор. 16.07.2024. URL: <https://biz.censor.net/news/3499970>

³⁹ БЕБ на Київщині припинило підпільне виробництво рідин для куріння: вилучено продукцію вартістю 365 млн грн. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-na-kyivshchyni-prypynylo-pidpilne-vyrobnytstvo-ridyn-dlia-kurinnia-vylucheno-produktsiiu-vartistiu-365-mln-hrn>

яка буде до вподоби. **Ці продажі не заборонені законодавством**, хоча готові вейпи можна класифікувати як заборонену нелегальну продукцію.

Telegram-канали в Україні переповнені пропозиціями одноразових електронних сигарет, серед яких згаданий у п. 1.2 *Elf Bar*, засилля нелегальних поставок якого ще не подолано навіть у США.

Звернемо увагу на ще один момент. З 1 січня 2023 р. *підвищилася ставка акцизного податку на рідини для електронних сигарет із 3 до 10 тис грн / 1 л.* (0,22 євро / 1 мл, що перевищує розмір ставок у багатьох країнах ЄС; табл. 1 розділу 1). Це, хоч і створило цінові переваги для нелегальних операторів, але не зруйнувало легальний ринок вейпів повністю.

За даними ДПС, у першому кварталі 2022 р., коли було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо запровадження диференційованої рентної плати за видобування газу природного» №2139 від 15 березня 2022 р. (котрим регламентовано зазначене підвищення акцизу) було замовлено 22,14 млн марок акцизного податку для е-рідин. Натомість у першому кварталі 2023 р. обсяг замовлення цих марок скоротився до 3,41 млн шт. При цьому споживання вейпів не зменшилося (навпаки, КМІС фіксував деяке збільшення поширеності їх вживання). Отже, в умовах обмеженого контролю за обігом е-рідин, відбулося часткове зростання їх нелегального ринку.

А що сталося за рік дії заборони ароматизованих вейпів?

Україна втратила можливості контролю за розвитком їх ринку шляхом оподаткування, стандартизації продукції тощо. Зокрема, якщо легальні оператори дотримуються вимог щодо ємності резервуарів вейпів та складу їх рідин, то нелегальним гравцям байдуже, чи їх продукція має підвищений негативний вплив на здоров'я людини. Наприклад, якщо на ринку зросте попит на е-рідини з концентрацією нікотину більше 20 мг/мл (обмеження ЄС, яке тепер чинне в Україні), то вони набудуть поширення.

Образно кажучи, ми «випустили на волю небезпечного джина», з яким ще не впоралися США; а найбільше від нього потерпає Австралія, яка пішла шляхом повної заборони вейпів. Але якщо Австралія посилює контрольні заходи у відповідній сфері, то Україна не приділяє питанням протидії нелегальній торгівлі е-рідинами достатньої уваги. Звісно, краще було би, якби ми розпочали боротьбу із нелегальним ринком е-рідин від початку дії заборони. За рік проблема поглибилася. Водночас, далі буде лише гірше. Тому, як кажуть, «добрі справи ніколи розпочинати робити не пізно».

В умовах повномасштабної війни Україна майже повністю втратила податкові надходження від вейпів. Якщо у першому півріччі 2023 р. реалізовано 6,76 млн марок акцизного податку для е-рідин, то у другому півріччі 2023 р. –

0,32 млн, а в першому півріччі 2024 р. – лише 0,39 млн (0,27 млн для імпортних рідин та 0,12 млн для вітчизняних).

Динаміка надходжень акцизного податку від рідин для електронних сигарет (за ставкою 10 тис грн / 1 л) виглядає невтішно:

перше півріччя 2023 р. – 40,8 тис л (408 млн грн акцизу);

друге півріччя 2023 р. – 2,2 тис л (22 млн грн акцизу);

перше півріччя 2024 р. – 1,7 тис л (17 млн грн акцизу).

Відповідно, втрати акцизу лише внаслідок заборони рідин для електронних сигарет зі смако-ароматичними добавками та майже повної мінізації їх ринку за рік дії заборони становлять 774 млн грн.

Якщо поррахувати втрати акцизу внаслідок існування усього нелегального ринку е-рідин (із ємністю понад 300 тис л на рік і тенденцією до зростання), отримуємо показник від 3 до 4 млрд грн.

Ще складніше оцінити втрати ПДВ і роздрібного акцизу, для яких базою для розрахунку буде не об'єм е-рідини, а вартість нелегальної продукції вейпінгу. Адже такі податки нараховуються на вартість рідин для вейпів відкритого типу і вартість е-сигарет закритого типу. Утім, наявні дані не дозволяють виокремити ці складові, оцінювання провести неможливо.

Натомість можна поррахувати, у скільки вантажних сорокафутових контейнерів можна помістити весь річний обсяг нелегальних е-рідин, які споживаються на вітчизняному ринку. 300 тис л – це 300 м кубічних. Отже, 4-5 контейнерів достатньо, щоб забезпечити попит на рік! Це є яскравою ілюстрацією легкості транспортування нелегальних е-рідин (рис. 3).

Ринок електронних сигарет в Україні

- **331,72 тис л е-рідин** спожито у 2023 р.

Частка нелегального ринку рідин для електронних сигарет – **99 %**

- **3,5 % повнолітніх осіб** є споживачами електронних сигарет на постійній основі

Втрати акцизного податку від нелегальної торгівлі е-рідинами – **3-4 млрд грн**

- **липень 2023 р. — заборона ароматизованих вейпів**, які користуються найбільшим попитом на ринку

4-5 сорокафутових контейнерів достатньо, щоб забезпечити **попит на нелегальні е-рідини за рік**

Рис. 3. Характеристики ринку е-сигарет в Україні

Пораховані нами втрати акцизу від нелегальних е-рідин раніше не бралися до уваги. Їх потрібно додати до втрат бюджету від споживання нелегальних сигарет та іншої підакцизної продукції. Адже замість нелегальних ароматизованих е-сигарет, якщо би за їх обігом був налагоджений ефективний контроль, могли бути спожиті легальні е-сигарети, традиційні сигарети або ТВЕН. Лише незначна частка осіб, які вживають тютюнові вироби та їх альтернативи, можуть відмовитися від цієї звички.

Сьогодні в Україні, як в усьому світі, поступово скорочується ринок традиційних тютюнових виробів, а дедалі більш популярною стає новітня продукція для споживання нікотину. Але *якщо перехід на вейпи у вітчизняних реаліях означає супутні втрати податкових надходжень, то перехід на повністю легальні ТВЕН забезпечує сплату податків із кожної їх придбаної пачки*. У цьому контексті вживання ТВЕН має переваги над курінням традиційних сигарет, ринок яких на 18% залишається нелегальним⁴⁰.

Держава не може впливати на ціну нелегальних електронних сигарет, її визначає співвідношення попиту та пропозиції на ринку. Водночас нелегальні гравці зацікавлені, щоб їх продукція мала цінові переваги порівняно з її альтернативами. Тому висновки очевидні:

1) краще не допустити подальшого масштабування нелегального ринку вейпів, щоб він не зміцнів так, як сьогодні сигаретний;

2) важливо приділити належну увагу розробці заходів боротьби з нелегальною торгівлею е-рідинами (докладніше про це йдеться у розділі 3).

Зокрема, серед превентивних заходів важливо прийняти в цілому проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби» за реєстр. №11090, що передбачає поступову диференціацію ставок акцизу. Якщо до 2028 р. акциз на ТВЕН стане на 20% меншим, ніж на традиційні сигарети, це створить передумови для відповідної зміни цін та убезпечення від небажаних змін структури ринку тютюнових виробів та їх альтернатив.

2.2. Зміни під час повномасштабної війни

Зауважимо, що в 2021–2023 рр. на рівень нелегальної торгівлі рідинами для електронних сигарет мали вплив не лише заборона ароматизованих вейпів та підвищення ставки акцизу на таку продукцію. З початком повномасштабної війни перед галуззю вейпінгу постало чимало викликів.

По-перше, у перші місяці активних бойових дій були труднощі із замовленням і доставкою марок акцизного податку, а також перебої з постачанням

⁴⁰ Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні 2024. Хвиля 2. Kantar. URL: <https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nelehalnoi-torgivli-tutunovih-vyrobiv-kviten-2024>

легальних е-рідин (пов'язані із внутрішніми логістичними проблемами і чергами з імпорнтними товарами на кордоні). Це активізувало розширення нелегального сегмента ринку такої продукції; подальше відновлення легального ринку могло не відбутися з огляду на підвищення акцизу.

По-друге, війна зумовила суттєві міграційні потоки всередині країни і за кордон. За даними ООН⁴¹, на 27 січня 2024 р. 5,93 млн українських біженців зареєстровано у країнах ЄС, ще 403,6 тис біженців – в інших країнах світу. За даними Міністерства соціальної політики та віце прем'єр-міністра, міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірини Верещук, на кінець 2023 р. близько 4,9 млн громадян України були внутрішньо переміщеними особами, на піку в 2022 р. ця цифра перевищувала 6,5 млн громадян. За даними Міжнародної організації з міграції, кількість внутрішньо переміщених осіб на 25 вересня 2023 р. була меншою – 3,7 млн осіб⁴².

Попри те, що вибір е-сигарет більше поширений серед чоловіків (як зазначено у п. 2.1, у 2023 р. вейпи споживали 4,2% чоловіків і 2,5% жінок), а за кордон виїхали переважно жінки з дітьми, такі міграційні потоки вплинули на загальний обсяг вживання вейпів. Разом із тим, стреси війни, найімовірніше, провокували збільшення популярності такої продукції.

По-третьє, наразі значна територія України з її населенням залишається тимчасово окупованою, окупанти насильно здійснюють депортацію українців у рф. Різке зменшення кількості населення впливає на зниження попиту на всі види товарів, у тому числі е-сигарети.

По-четверте, війна спричинила зниження купівельної спроможності більшої частини населення України, що позначилося на зміні вподобань споживачів і поширенні нелегальної торгівлі тютюновими виробами та їх альтернативами. За даними голови парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Данила Гетманцева, втрати трудових доходів з початку повномасштабної війни є значними, реальна заробітна плата за 9 місяців 2023 р. порівняно з аналогічним періодом 2021 р. знизилась на 9,3%⁴³.

Зменшення купівельної спроможності населення провокує перехід на нелегальні види продукції. Причому, якщо старше покоління більше схильне вибирати серед доступних нелегальних пропозицій традиційні сигарети, то молодь – доволі часто вейпи.

Це ще раз доводить – розпочинати активну боротьбу із нелегальним ринком рідин для електронних сигарет потрібно. Якнайшвидше!

⁴¹ Офіційні дані ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. Дата звернення 25.01.2024 р.

⁴² Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Міжнародна організація з міграції. 2023. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf

⁴³ Офіційний телеграм Данила Гетманцева. URL: <https://t.me/getmantsevdanil/5985> (Дата звернення 27.01.2024)

3. Практика вітчизняних зловживань стосовно нелегальної продукції вейпінгу

Стрімке збільшення обсягів нелегального виробництва та обігу рідин для електронних сигарет в Україні як внаслідок додаткових обмежень щодо їх виробництва і продажу, так і через недосконалість державної політики (це при- таманно також багатьом зарубіжним країнам) вказує на системність проблеми тіншового ринку. Актуальною та доцільною є виважена модифікація інструме- нтарію контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів, враховуючи показники незаконного ринку продукції вейпінгу. Насамперед важливо визна- чити форми здійснення нелегального обігу е-рідин з метою напрацювання ді- євих заходів протидії відповідним правопорушенням.

3.1. Аналіз способів нелегального обігу

Вітчизняний ринок продукції вейпінгу є менш структурованим, якщо по- рівнювати із ринком традиційних сигарет, і представлений значною кількістю видів продукції. На території України не набули активного розвитку власні ле- гальні виробництва електронних сигарет. Як засвідчують дані табл. 4 п. 2.1, у 2023 р. лише близько 2% від усього обсягу реалізованих акцизних марок акци- зного податку на е-рідини були для рідин, що вироблялися в Україні. Ці товари майже повністю імпортувалися в Україну.

За даними ДПС та агенції Pro-consulting, імпорт в Україну здійснювався здебільшого у вигляді електронних сигарет різних модифікацій (одноразові е- сигарети, одноразові й багаторазові *rod*-пристрої), змінних картриджів для е- сигарет та картомайзерів (спеціальних резервуарів, наповнених е-рідинами, які вставляються у пристрій вейп-системи). У 2023 р. найбільшу частку в струк- турі легального імпорту продукції вейпінгу становили *електронні сигарети* – 93,3%, а далі були представлені: *rod-пристрої* – 5,9%, *картриджі* – 0,7%, *рі- дини для електронних сигарет* – 0,1%.

Електронні девайси, що містять е-рідини, в основному постачаються із Китаю та Німеччини. Зазначимо, що частка імпортованої продукції з Китаю постійно збільшувалася за рахунок зниження імпорту з європейських країн. Основною причиною цьому слугувала цінова пропозиція. У 2022 р. рідини для електронних сигарет імпортувались виключно з Гонконгу, а в 2023 р. найбі- льша частка е-рідин постачалася на вітчизняний ринок із Великої Британії – 72% та Хорватії – 27%⁴⁴.

Відсутність дієвих механізмів контролю за обігом продукції для вейпінгу призводить до того, що нелегальний товар часто потрапляє на митну територію

⁴⁴ Аналіз ринку снюсів, паучів та рідин для сигарет в Україні. 2024. К.: Pro-consulting. 26 с.

держави у міжнародних поштових відправленнях і ручній поклажі. Контрабандна тіньова схема з постачання електронних сигарет, як правило, активно використовує канали збуту оптовими і роздрібними партіями по всій території України за допомогою соціальних мереж та поштових операторів. Непоодинокі випадки існування таких способів тіньової діяльності фіксуються правоохоронними органами та БЕБ.

Ринок України насичений одноразовими пристроями е-сигарет, які є підробленими чи перезарядженими. У світовій практиці найбільше нарікань стосовно шкоди здоров'ю людині припадає саме на одноразові вейпи (які у більшій мірі ароматизовані), а у розвинених країнах ще й виникають конструктивні запити стосовно відповідності цієї продукції екологічним стандартам. Рейди уповноважених інституцій у сфері державного контролю за підакцизними товарами виявляють масштабні схеми нелегального виробництва і збуту е-сигарет відомих брендів, картриджів та капсул до електронних девайсів. Підпільні виробництва, що обладнанні спеціалізованим устаткуванням, здійснюють неліцензоване виробництво е-сигарет та рідин, які використовуються у них. Як правило, матеріали та сировина для їх виробництва ввозяться на територію України нелегально⁴⁵.

Далі продукція може маркуватись підробленими марками акцизного податку або взагалі не маркується (в умовах дії заборони) і реалізується на вітчизняному ринку через мережу спеціалізованих магазинів. Продаж е-сигарет з підробленими акцизними марками або без маркування є типовою схемою ухилення від оподаткування (зловживань із забороненою продукцією). Так відбувається збут контрафактних виробів, підробок відомих брендів, девайсів, котрі незаконно ввезені на територію країни. Звіти та новинні повідомлення на офіційному сайті БЕБ за останній рік свідчать про постійні вилучення незаконної продукції електронних сигарет без марок акцизного податку України у майже всіх регіонах країни⁴⁶.

В цілому в Україні спостерігається недостатній рівень інституційного забезпечення державного контролю на ринку вейпів. Вітчизняне оподаткування рідин для електронних сигарет розпочалось пізніше, ніж у більшості країн ЄС і багатьох розвинених державах, – з 2021 р. За цей час кількість споживачів цієї продукції суттєво збільшилась, а сегмент електронних сигарет демонстрував найвищі темпи зростання серед інших складових ринку тютюнових виробів та їх альтернатив. За даними опитування КМІС, у 2023 р. було встановлено, що

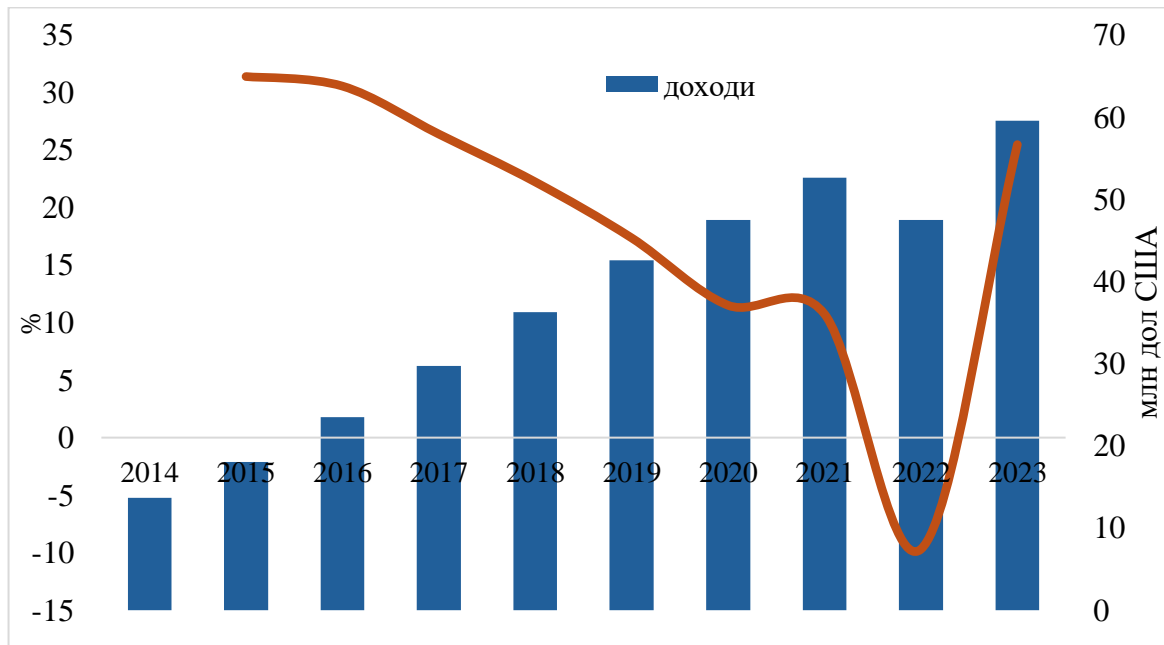
⁴⁵ БЕБ викрив схему виробництва і збуту електронних сигарет на Львівщині: вилучено майна на 21 млн грн. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-vykryv-skhemu-vyrobnystva-i-zbutu-elektroennykh-sygharet-na-lvivshchyni-vylucheno-maina-na-21-mln-hrn> (дата звернення 29.07.2024 р.)

⁴⁶ Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/timeline?&type=posts> (дата звернення 10.07.2024 р.)

щоденними курцями (споживачами нікотину) є 24,5% українців, а 14% із них є споживачами продукції вейпінгу⁴⁷.

Динаміка доходу ринку е-сигарет за останні десять років відображена на рис. 4. Можна пересвідчитись, що щорічне середнє значення темпу приросту доходів на цьому ринку в 2014–2023 рр. становило 18,4%.

Рис. 4. Динаміка доходів ринку е-сигарет в Україні в 2014–2023 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/cmo/tobacco-products/e-cigarettes/ukraine>

Водночас слід відзначити, що до 2022 р. динаміка темпів приросту доходів галузі поступово сповільнювалась, незважаючи на стійке зростання доходів у доларовому еквіваленті. У 2022 р. обсяг доходів дещо зменшився, насамперед за рахунок падіння курсу національної валюти та еміграції українців за кордон внаслідок повномасштабного вторгнення. У 2023 р. доходи ринку е-сигарет демонстрували свої максимальні значення. Прогнозується, що в 2024 р. темп приросту доходів у галузі вейпінгу сповільниться до 4,0%. Зважаючи на зростаючий ринок та доволі високий попит на споживання е-сигарет, збільшуються вигоди для тіньовиків, які незаконно виготовляють та реалізують підакцизну продукцію на території України.

Значний діапазон часу без належного регулювання ринку е-сигарет і оподаткування вплинув на поведінку його гравців та появу значного тіньового сегменту вейпів. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» № 1978-ІХ

⁴⁷ КМІС (2024) Результати опитування щодо вживання тютюнових та нікотинових виробів в Україні. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1386&page=1> (дата звернення 15.07.2024 р.)

від 16 грудня 2021 р. встановлювались обмеження і заборони щодо виробництва й обігу, а також промоції тютюнових виробів, зокрема е-сигарет. Такі законодавчі зміни вступили у дію з 11 липня 2023 р. Це стосується *заборони виробництва (крім експортних цілей), здійснення оптової і роздрібною торгівлі та імпорту певних видів е-сигарет. Зокрема, ароматизованих е-сигарет та інших виробів, які містили добавки (наприклад, вітаміни), які могли вводити споживачів в оману щодо наслідків вживання цих виробів.* Також встановлено чіткі вимоги до складу рідин, що використовуються в е-сигаретах.

Зауважимо, що дозвіл виробництва е-сигарет на експорт становить загрозу використання схеми зловживань на основі псевдоекспорту.

Законодавчо надавався перехідний період до 11 липня 2024 р. з метою реалізації залишків ввезеної продукції та виробленої, яка залишалась на складах. *Високий рівень популярності серед вейпів у всьому світі мають саме ароматизовані е-сигарети, з різноманітними добавками.* І навіть у випадку заборони їх виробництва і продажу слід забезпечити ефективну конструкцію системи державного контролю за виконанням законодавства. На цьому наголошують у багатьох країнах. Наприклад, в експертному середовищі Великої Британії також зазначають, що заборони на ринку продукції для вейпінгу потенційно можуть призвести до «важкоконтрольованих незаконних продажів і суттєвого розширення нелегального ринку е-сигарет»⁴⁸.

Як описано у п. 2.1, в Україні уже з'явилася схема, коли *окремо продаються пусті девайси е-сигарет, харчові ароматизатори і нікотин.*

Поширеною практикою є **налагодження і забезпечення діяльності нелегального виробництва е-рідин**. Організуються повні цикли масового виробництва такої продукції, для цього використовується спеціалізоване промислове обладнання й устаткування. Навіть після заборони використання ароматизаторів і добавок в е-рідинах основними поширеними компонентами, що використовується для цих рідин є: нікотин, пропіленгліколь, гліцерин, ароматизатори. На останній компонент досі залишається великий попит серед споживачів цього виду продукції, попри встановленні законодавством заборони. Е-рідини далі фасуються у пластикові ПЕТ флакони, які реалізуються різними каналами. Зокрема, через *невеликі спеціалізовані кіоски, магазини, розкладки* та через мережу Інтернет, у тому числі важливим каналом збуту, особливо серед молодого покоління, є *telegram-канали та Instagram.*

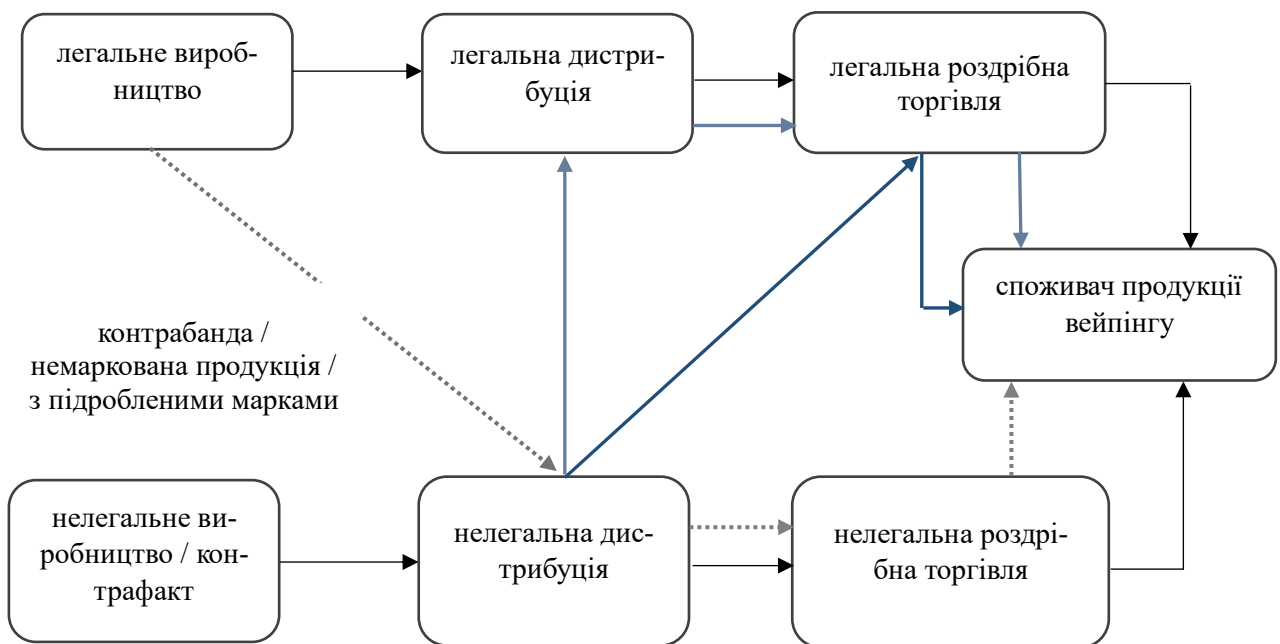
Про масштаб проблеми свідчить аналітика та дані БЕБ, яке є відповідальною інституцією щодо протидії нелегальній торгівлі підакцизними товарами. Лише у Київській обл. співробітниками бюро вилучено із незаконного

⁴⁸ Ban on single-use vapes in UK may 'flood market with illegal products'. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/society/2023/sep/12/ban-on-single-use-vapes-in-uk-may-flood-market-with-products>

обігу готової продукції вейпінгу на одному об'єкті підпільного виробництва на загальну суму близько 365 млн грн⁴⁹.

30 червня 2023 р. у м. Луцьк співробітниками Державної прикордонної служби України було виявлено лінії для виготовлення, розливу та маркування нікотиновмісних рідин для електронних сигарет, а також мережу магазинів, де здійснювалась реалізація вказаних е-рідин, як з відповідними марками акцизного податку, так і без них.

Схеми реалізації нелегальної продукції вейпінгу можуть бути проілюстровані за допомогою рис. 5.

Рис. 5. Схеми реалізації нелегальної продукції вейпінгу

Джерело: розроблено авторами

Найбільш простими формами обігу продукції вейпінгу (якщо не встановлено заборони) є рух від легального виробництва до легальної дистрибуції та до легальних точок продажу роздрібною торгівлі, де цю продукцію купує споживач. Тоді до бюджету надходять усі передбачені законодавством податки. Разом із тим, навіть вироблена легально продукція (за наявності відповідної ліцензії, яка видається ДПС) може перетворитись на об'єкт контрабанди, не маркуватись марками акцизного податку або на неї будуть нанесені підроблені марки. На кожному з етапів ланцюжка руху від виробництва вейпів до кінцевого споживача є загрози та можливості потрапляння у продаж нелегальної

⁴⁹ БЕБ на Київщині припинило підпільне виробництво рідин для куріння: вилучено продукцію вартістю 365 млн грн. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-na-kyivshchyni-prypynylo-pidpilne-vyrobnnytstvo-ridyn-dlia-ku-rinnia-vylucheno-produktsiiu-vartistiu-365-mln-hrn> (дата звернення 29 липня 2024 р.)

продукції. Але якщо продукція заборонена, її обіг є повністю нелегальним. Важливо відслідковувати найбільші канали поставок сировини для комплектуючих для нелегального виробництва та обмежити доступ на вітчизняний ринок контрабандної продукції.

3.2. Заходи протидії нелегальній торгівлі рідинами для електронних сигарет

Детінізація ринків підакцизних товарів є одним із пріоритетів державної податкової політики. У період гострого фіскального дефіциту і потреби фінансування сектору безпеки та оборони кожна додаткова гривня, сплачена до бюджету, є без перебільшень важливою. Сьогодні жваво обговорюються представлені владою заходи щодо посилення фіскального потенціалу податків. Реалізація заходів протидії нелегальній торгівлі рідинами для електронних сигарет є своєчасною та актуальною. Е-рідини можна розглядати як альтернативу споживання незаборонених тютюнових виробів.

На позитивну оцінку заслуговує прийняття парламентом Закону України «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» №3817-IX 18 червня 2024 р. Цим законом запроваджено низку новацій щодо удосконалення контролю за обігом тютюнових виробів та е-рідин, у тому числі процедури забезпечення їх простежуваності та використання електронної акцизної марки.

Регламентовано, що суб'єкт господарювання при здійсненні роздрібною торгівлі тютюновими виробами у безготівковій формі зобов'язаний застосовувати реєстратор розрахункових операцій (далі – РРО) та/або програмний РРО з обов'язковою видачею у паперовій та/або електронній формі фіскального касового чека, в якому зазначено форму оплати – безготівкова.

Удосконалено структуру та порядок адміністрування державних реєстрів у сфері державного регулювання виробництва і обігу тютюнових виробів, тютюнової сировини та рідин, що використовуються в е-сигаретах. Зокрема, відбудеться створення відкритих електронних реєстрів ліцензій, обладнання для виробництва підакцизної продукції тощо.

Передбачено спрощення ліцензування і встановлення на підприємствах, на яких здійснюється зберігання рідин для е-сигарет, цілодобових систем відеоспостереження. З'явиться можливість блокування за ініціювання ДПС інтернет-сайтів, які незаконно продають підакцизну продукцію. Але при цьому важливо обрати ефективні технічні рішення та інші механізми практичної реалізації норми про відеоспостереження, поширивши її на виробництво е-рідин

та е-сигарет, а також провести роботу над ідентифікацією осіб, які створили зазначені інтернет-сайти, із блокуванням їх банківських карток і рахунків та притягненням їх до відповідальності.

Утім, боротьба на цьому не закінчиться.

Протидія контрабанді продукції для вейпінгу є одним із важливих елементів боротьби з їх нелегальним обігом. В сучасних умовах особливої значимості набуває питання реформування митниці, яке є пререквізитом виділення Україні зовнішньої кредитної допомоги від зарубіжних країн та міжнародних фінансових організацій. Заступник парламентського комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Ярослав Железняк зауважує, що другу частину фінансової допомоги від США Україна отримає лише у разі перезавантаження митниці⁵⁰.

Важливу увагу митній реформі приділено й у Національній стратегії доходів до 2030 року. Зокрема питанням: посилення заходів щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил; заходам, що необхідні для встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду підакцизних товарів, а також недостовірне декларування товарів⁵¹.

Згідно з положеннями Закону України від 9 грудня 2023 р. № 3513-IX, з 1 липня 2024 р. запроваджено кримінальну відповідальність за товарну контрабанду зі встановленням вартісних обмежень⁵². За вчинення контрабанди підакцизних товарів кримінальна відповідальність настає, якщо загальна вартість предметів контрабанди (крім електричної енергії) у сімсот п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (у 2024 р. – 1135,5 тис грн). У такому випадку зловмисникам можлива санкція від 340 тис грн штрафу або позбавлення волі на строк від трьох до шести років. Якщо контрабанда підакцизних товарів досягає великого розміру – при перевищенні суми тисячі п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (у 2024 р. – 2271,0 тис грн) передбачені санкції у вигляді штрафів від 1275,0 тис грн до 12 років в'язниці з конфіскацією майна.

Зазначимо, що нелегальні е-рідини можуть продаватися за ціною, еквівалентною 8,8 грн / 1 мл. Якщо орієнтуватися на цю ціну, то кримінальна відповідальність настане при виявленні 129 л такої рідини. Натомість ціна легальних е-рідин, згідно з наявними пропозиціями, може становити в еквіваленті

⁵⁰ Офіційний телеграм канал Ярослава Железняка. URL: <https://t.me/yzheleznyak/9407> (дата звернення 01.08.2024 р.)

⁵¹ Національна стратегія доходів до 2030 року. 2023. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

⁵² Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09 грудня 2023 р. № 3513-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text> (дата звернення 02.08. 2024 р.)

30 грн / 1 мл. Тобто, кримінальна відповідальність настане у разі вилучення з нелегального обігу уже 37,85 л рідини.

Разом із тим, визначено, що відповідальність за переміщення через митний кордон України предметів контрабанди з приховуванням від митного контролю можлива лише за наявності умисної форми вини, що також має виключати зловживання зі сторони правоохоронних органів. У зв'язку із введенням кримінальної відповідальності за контрабанду підакцизних товарів її обсяги будуть зменшуватись, контрабанда буде ввозиться в Україну невеликими партіями, що підвищить ризик їх виявлення.

Працівники Державної прикордонної служби України регулярно виявляють незадекларовані е-сигарети при здійсненні спільних оглядів транспортних засобів на пунктах пропуску зі співробітниками ДМС. Систематизувавши інформацію можна дійти висновку, що найбільше ідентифікованої та вилученої продукції вейпінгу ввозиться в Україну легковими авто та мікроавтобусами⁵³. При цьому однією з особливостей нелегального переміщення е-сигарет через кордон є вибір контрабандистами зеленого коридору – каналу спрощеного митного контролю, призначеного для переміщення товарів у обсягах, що не підлягають оподаткуванню митними платежами і письмовому декларуванню, а також не підпадають під встановлені законодавством заборони та/або обмеження щодо ввезення на митну територію України.

Разом із тим, фіксувалися також випадки контрабанди у великих обсягах. Зокрема, у жовтні 2023 р. співробітники ДМС виявили понад 64 тис шт. незадекларованих одноразових е-сигарет (у тому числі *Elf Bar*), які намагалися перевезти через кордон як косметичні засоби. Це сталося на пропускному пункті «Старокозаче-Тудора» (кордон із Молдовою). Загальна вартість вилученої нелегальної продукції становила близько 25 млн грн.

Експерти Інституту майбутнього зауважують, що саме посилення контролю на державному кордоні завдяки використанню сучасних технічних засобів підвищує можливості виявлення уповноваженими органами великих автомобільних партій незаконних підакцизних товарів⁵⁴. Тому технічне переоснащення пунктів пропуску на державному кордоні для оптимізації їх роботи сканерами та системами інтелектуального відеоконтролю є важливим елементом протидії контрабанді продукції вейпінгу.

Досвід розвинених країн, зокрема Австралії, Великої Британії, США та Польщі, у яких велика частка незаконної продукції е-сигарет та їх комплектуючих має контрабандне походження, засвідчує: для підвищення ефективності

⁵³ Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/news>

⁵⁴ Український інститут майбутнього. Нелегальний ринок тютюнової продукції в умовах повномасштабної війни: виклики та загрози. 2023. 40 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1Ftoq2rI-ALzVPrZ84LTeJbJu58_mbXQ2t/view

роботи прикордонних і митних органів слід збільшувати обсяги фінансування цих інституцій. Встановлення показника результативності діяльності згаданих органів у вигляді обсягів вилучених підакцизних товарів, які є контрабандою, є елементом протидії розширенню її обсягів.

Так як нелегальні вейпи, картриджі та рідини до них надходять до споживачів у тому числі каналом поштових відправлень, важливою є мінімізація потоків нелегального обігу е-сигарет цим каналом. Цілком імовірно, що зміна пропонуваного урядом правил оподаткування міжнародних поштових відправлень щодо зменшення вартісного ліміту безмитного ввезення посилок, з 150 до 45 євро, частково сприятиме цьому.

У США проблема нелегального обігу е-сигарет та їх структурних компонентів набула чималого розголосу. Уповноважені особи зосереджують свої зусилля на упередженні можливостей нелегальної дистрибуції та нелегального продажу продукції вейпінгу. Зокрема, у червні 2024 р. було створено робочу групу з метою розв'язання цього питання. Примітно те, що до складу цієї групи включено представників федеральної інспекції поштових послуг – *US Postal Inspection Service*⁵⁵.

В Україні представники БЕБ неодноразово фіксували факти оптового постачання тютюнових виробів та сировини для їх виготовлення поштою. Посилення контролю за переміщенням підакцизних товарів поштовими відправленнями, особливо великими партіями, є обґрунтованим кроком з обмеження можливостей використання цього каналу в доставці нелегальної підакцизної продукції до кінцевого споживача. Реалізації заходів у сфері підвищення ефективності контролю за обігом сировини та припинення незаконного обігу тютюнових виробів з використанням поштових і кур'єрських перевезень є одним з пріоритетів протидії нелегальному ринку⁵⁶.

За аналітичними оцінками, представленими у другому розділі цього дослідження, і вищенаведеними даними третього розділу, можна пересвідчитись у значних масштабах виготовлення нелегальних та контрабандних вейпів в Україні. Насамперед мова йде про рідини, що використовуються в е-сигаретах. Наявність широко розгалужених дистрибуторських мереж, точок нелегального роздрібною торгівлі та недостатній рівень дієвості контролю за торгівлею підакцизними товарами через Інтернет і соціальні застосунки створюють необхідні зловмисникам та злочинцям умови для збуту нелегальної продукції на всій території країни.

⁵⁵ FDA, Justice Department crack down on sale of illegal e-cigarettes by forming new task force URL: <https://edition.cnn.com/2024/06/10/health/illegal-e-cigarettes-new-task-force/index.html>

⁵⁶ Український інститут майбутнього. Нелегальний ринок тютюнової продукції в умовах повномасштабної війни: виклики та загрози. 2023. 40 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1Ftoq2r1-ALzVPrZ84LTeJbJu58_mbXQ2t/view

Дослідивши практику зарубіжних країн, зокрема США, Австралії та ЄС, можна стверджувати, що *пріоритетом державної політики у сфері протидії нелегальному ринку вейнів є ідентифікація найбільших оаз (точок, суб'єктів) незаконного виробництва та постачання цієї продукції*. Логічним є виявлення і дослідження каналів постачань нелегалу від точок роздрібного продажу до суб'єктів дистрибуції та згодом до нелегальних виробників (це зворотній рух, що відображений на рис. 5 п. 3.1). Закриття нелегальних виробництв та вилучення обладнання й сировини, що використовувалась для виготовлення контрафакту, сприятиме зменшенню обсягів тіньового ринку е-рідин. Крім того, важливо відстежити канали постачання сировини на нелегальні виробництва, з'ясувати її походження задля унеможливлення роботи її постачальників на вітчизняному ринку.

Для цього необхідно *удосконалювати інструменти контролю за сировиною, яка використовується для виготовлення е-рідин, а також пустих девайсів е-сигарет, які імпортуються в Україну, а згодом можуть реалізовуватись у нелегальних схемах*. При вилученні обладнання, котре використовується для нелегального виробництва продукції вейпінгу представниками БЕБ, актуальним та доцільним є проведення експертиз для встановлення походження цього обладнання і каналів його поставок.

У вітчизняних реаліях особливої уваги потребує *посилення контролю за обігом такого інгредієнта е-рідин як нікотин*.

В Україні, за аналогією з багатьма розвиненими країнами, зокрема європейськими, формується екосистема протидії розповсюдженню е-сигарет, які є найбільш популярними серед молодого покоління людей. До важливих кроків її побудови віднесено оподаткування е-рідин, заборона реклами продуктів вейпінгу, заборона ароматизаторів, добавок, вітамінів та інших речовин, встановлення вимог до структури е-рідин тощо. Водночас, попри те, що прийняті заходи є корисними для суспільства, потрібно забезпечити належні умови для їх виконання. У багатьох країнах світу розгорнулася дискусія щодо заборони продажу продукції вейпінгу на заправках, кіосках, невеликих магазинах. Пропонується залишити лише офіційно зареєстровані спеціалізовані магазини та великі роздрібні мережі. Утім, досвід США вказує, що навіть виписування значних штрафів роздрібним торговим точкам (у тому числі заправним станціям) за порушення вимог торгівлі е-сигаретами суттєво не покращує ситуацію, згодом така торгівля продовжується.

Важливим заходом у сфері зменшення показника нелегального ринку рідин, що використовуються в електронних сигаретах, є *посилення координації контрольних заходів державних фіскальних і правоохоронних органів*. Зокрема БЕБ, податкової та митної служб, прикордонників та поліції. Емпіричний

досвід засвідчує, що системна скоординована робота згаданих інституцій забезпечує належну результативність протидії нелегальному виробництву і обігу підакцизних товарів. Комплексні заходи контролюючих та правоохоронних органів забезпечують дієвість політики відстеження і фіксації елементів ланцюга організованої злочинності, котрі залучені до незаконного виробництва та збуту продукції вейпінгу. Державні органи влади навіть у розвинених країнах не звертали достатньої уваги на проблематику втрати бюджетних надходжень та завдану шкоду здоров'ю населення від нелегального ринку е-сигарет. Під прицілом довгий час залишались традиційні сигарети. Навіть серед експертного середовища дослідження втрат доходів державної скарбниці здійснювалися з фокусом на сигаретну складову ринку тютюнових виробів.

ВИСНОВКИ

1. Зростання ринку вейпів як альтернативи традиційних сигарет спонукало до започаткування їх оподаткування, а встановлення акцизу та низки заборон стали основними причинами розвитку їх нелегального ринку.

У світовій практиці використовуються три підходи до акцизного оподаткування електронних сигарет. За допомогою: а) специфічної ставки податку; б) адвалорної ставки і в) комбінації зазначених підходів. *Найбільш поширеною світовою практикою оподаткування е-рідин є застосування специфічної ставки акцизу залежно від об'єму рідини.* Така практика застосовується у країнах ЄС, Великій Британії, Норвегії, Албанії, Азербайджані, Казахстані, Киргизстані, Південній Кореї, Сербії, Чорногорії тощо.

На сьогодні акцизний податок на рідини для електронних сигарет запроваджено у 18 країнах ЄС, він не є гармонізованим. Єврокомісія визнала право країн вводити негармонізовані акцизи для цієї продукції, але утрималася від надання рекомендацій стосовно їх оподаткування до кращого заповнення інформаційних прогалів щодо: особливостей поширення е-рідин на ринку ЄС; проблем, які можуть виникнути у сфері податкового адміністрування; впливу вживання е-сигарет на здоров'я людини.

Підходи до справляння акцизу на е-рідини в ЄС різняться – оподатковуються рідини з нікотинном і без. У низці країн застосовуються диференційовані ставки акцизу (залежно від наявності у рідині нікотину або від його концентрації). Болгарія та Румунія встановили акциз лише на е-рідини з нікотинном. Ці підходи враховують потенціал вейпів щодо подолання нікотинової залежності. Хорватія обрала нульову ставку податку. Але більшість держав-членів застосовує єдину ставку акцизу для всіх е-рідин.

Разом із тим, у країнах ЄС акцизне навантаження на рідини для е-сигарет є суттєво меншим, ніж на традиційні сигарети.

2. Високі ставки акцизного оподаткування можуть призводити до формування нелегального ринку е-рідин. З огляду на особливості побудови системи податкового контролю і фізичні характеристики вейпів, функціонування цього ринку має свої особливості. З одного боку, *значна кількість операторів ринку посилює ризики нелегальної торгівлі.* З другого боку, *е-рідини (чистий нікотин) набагато простіше переміщувати через митний кордон порівняно із традиційними сигаретами, а митні органи мають обмежені технічні засоби для контролю невеликих відправлень, здійснених кур'єрськими службами доставки, та проведення експертизи складу рідин.*

Такі інгредієнти е-рідин як *гліцерин та ароматизатори* використовуються низкою галузей (харчова промисловість, виробництво медикаментів та

косметичних засобів), їх обіг не підлягає спеціальному регулюванню. Ці речовини є легко доступними для виробників нелегальних е-сигарет, а також можуть використовуватися споживачами для самостійного приготування рідин (із будь-яким складом суміші, що небезпечно).

3. Проблеми виникають у разі заборони окремих видів вейпів після того, як вони стали популярними на національному ринку. Їх споживання не можна припинити відразу, що посилює ризики тінізації відповідного ринку, особливо в умовах недостатньої інституційної спроможності органів контролю. При поширенні такого нелегалу все одно доводиться говорити про втрати податкових надходжень, оскільки заборонені е-рідини – це альтернатива споживанню незаборонених легальних тютюнових виробів. Найгірша ситуація – це коли і втрачаються доходи бюджету, і не досягаються цілі захисту громадського здоров'я. Тому впровадження заборон вимагає посиленої уваги до питання протидії нелегальній торгівлі е-рідинами.

4. Тенденціями розвитку ринку е-сигарет у світі є встановлення чітких стандартів, вимог до вмісту та якості продукції. Водночас, нелегальні імпортери та виробники вейпів прагнуть наситити ринок дешевшими альтернативами, оминаючи законодавство та державний нагляд, які захищають споживачів легальної продукції. Навіть для розвинених країн із помірним рівнем тіньової економіки властиві проблеми щодо приборкання засилля незаконних е-сигарет. У США, ЄС, Великій Британії, Австралії ринок насичений контрабандою. Для підтримки заходів щодо протидії поширеності нелегальних е-сигарет у бюджеті виділяються додаткові видатки для органів контролю, насамперед прикордонній службі для боротьби з контрабандою.

Точкова ідентифікація точок нелегального продажу вейпів не дає відчутних результатів. Для напрацювання ефективних заходів протидії нелегальній торгівлі важливе об'єднання зусиль законодавчої та виконавчої влади, правоохоронних органів і легальних виробників продукції вейпінгу.

5. Тривала відсутність державного регулювання та оподаткування рідин для електронних сигарет в Україні сприяла переміщенню попиту на них, а запровадження з 2021 р. акцизу для цієї продукції активізувало тінізацію ринку. Поширення нелегальних е-рідин в Україні зумовлено, з одного боку, особливостями їх ринку, а з другого – прогалинами законодавчого та іншого регулювання і недостатньою інституційною спроможністю органів контролю запобігати нелегальному обігу цього виду продукції.

З 1 січня 2023 р. в Україні підвищилася ставка акцизного податку на рідини для електронних сигарет із 3 до 10 тис грн / 1 л. (або 0,22 євро / 1 мл, що перевищує розмір ставок у багатьох країнах ЄС). Це створило додаткові цінові переваги для нелегальних операторів ринку.

Але руйнівним для вітчизняного легального ринку е-сигарет стало набрання чинності з 11 липня 2023 р. законодавчими нормами, що забороняють виробництво, гуртову і роздрібну торгівлю, імпорту для реалізації на території України е-рідин зі смако-ароматичними добавками. Саме такі рідини користуються найбільшим попитом.

Згідно з нашими розрахунками: частка нелегального ринку рідин для електронних сигарет у першому півріччі 2023 р. становила 76%; розмір нелегального ринку е-рідин у другому півріччі 2023 р. збільшився до 99%. У 2024 р. ситуація не змінилася.

Поширення в Україні нелегальних вейпів підтверджують дані опитувань щодо вживання такого виду продукції та інформація правоохоронних органів. Зокрема, фіксуються часті випадки передання на експертизу нелегальних рідин для електронних сигарет, вилучення е-сигарет із переклеєними датами виготовлення. У липні 2024 р. припинено велике нелегальне виробництво е-сигарет. ДМС констатує більш ніж десятиразове збільшення ввезення в Україну пустих корпусів електронних сигарет порівняно із 2023 р.

Україна втратила можливість контролю за розвитком ринку вейпів шляхом оподаткування, стандартизації продукції тощо.

Втрати акцизу лише внаслідок заборони рідин для е-сигарет зі смако-ароматичними добавками та майже повної мінімізації їх ринку за рік дії заборони становлять 774 млн грн.

Але якщо врахувати те, що ринок е-рідин і раніше розвивався значною мірою у тіньовому сегменті, то **втрати акцизного податку від усього їх нелегального ринку (ємністю понад 300 тис л на рік і тенденцією до зростання), складають від 3 до 4 млрд грн.**

Лише 4-5 сорокафутових контейнерів достатньо, щоб забезпечити вітчизняний попит на нелегальні е-рідини за рік. Цей товар може легко транспортуватися і у великих обсягах, і дрібними партіями.

6. Різке зменшення кількості населення України з початком повномасштабної війни впливає на зниження попиту на всі види товарів, у тому числі е-сигарети. Водночас зменшення купівельної спроможності населення провокує перехід на нелегальні види продукції. При цьому, якщо старше покоління більше схильне вибирати серед доступних нелегальних пропозицій традиційні сигарети, то молодь – доволі часто вейпи.

Сьогодні в Україні, як в усьому світі, поступово скорочується ринок традиційних тютюнових виробів, а дедалі більш популярною стає новітня продукція для споживання нікотину. Але якщо перехід на вейпи у вітчизняних реаліях означає супутні втрати податкових надходжень, то перехід на повністю легальні ТВЕН забезпечує сплату податків із кожної їх придбаної пачки. У цьому

контексті вживання ТВЕН має переваги над курінням традиційних сигарет, ринок яких на 18% залишається нелегальним.

Держава не може впливати на ціну нелегальних електронних сигарет, її визначає співвідношення попиту та пропозиції на ринку. Водночас нелегальні гравці зацікавлені, щоб їх продукція мала цінові переваги порівняно з її альтернативами. Тому: 1) *краще не допустити подальшого масштабування нелегального ринку вейпів; 2) важливо приділити належну увагу розробці заходів боротьби з нелегальною торгівлею e-рідинами.*

Зокрема, якщо акциз на ТВЕН буде дещо меншим, ніж на традиційні сигарети, це створить умови для відповідної зміни цін і убезпечення від небажаних змін структури ринку тютюнових виробів та їх альтернатив.

7. В Україні рейди уповноважених інституцій у сфері державного контролю за підакцизними товарами виявляють масштабні схеми нелегального виробництва та збуту e-сигарет відомих брендів, картриджів та капсул до електронних девайсів. *Продаж e-сигарет з підробленими акцизними марками або без маркування взагалі є типовою схемою ухилення від оподаткування. Поширеною практикою зловживань є налагодження та забезпечення діяльності нелегального виробництва рідин для e-сигарет.* Організуються повні цикли масового виробництва підробленої продукції, задля цього використовується спеціалізоване промислове обладнання і устаткування. Навіть після заборони використання ароматизаторів і добавок в e-рідинах основними поширеними компонентами, що використовується для e-рідин є: нікотин, пропіленгліколь, гліцерин, ароматизатори. На останній інгредієнт досі залишається великий попит серед споживачів цього виду продукції, незважаючи на встановленні законодавством заборони.

Зокрема, для обходу заборони у магазинах *продаються окремо пусті девайси e-сигарет (не заборонені, не оподатковуються), смаки (харчові ароматизатори, що не оподатковуються) і нікотин (з маркою акцизного податку).* З усього цього споживач може самостійно зробити ароматизований вейп. *Такі продажі не заборонені чинним законодавством, хоча готові вейпи можна класифікувати як заборонену нелегальну продукцію.*

9. Протидія контрабанді продукції вейпінгу є одним з важливих елементів боротьби з їх нелегальним обігом. Технічне переоснащення пунктів пропуску на державному кордоні (для оптимізації їх роботи) сканерами та системами інтелектуального відеоконтролю є ключовим елементом протидії контрабанді продукції вейпінгу. *Оскільки нелегальні вейпи, картриджі і рідини до них переміщуються до споживачів, у тому числі у поштових відправленнях, слід мінімізувати потоки нелегального обігу e-сигарет цим каналом.*

Дослідивши практику зарубіжних країн, зокрема США, Австралії та ЄС можна стверджувати, що *пріоритетом державної політики у сфері протидії нелегальному ринку вейпів є ідентифікація найбільших оаз (точок, операторів) незаконного виробництва та обігу цієї продукції*. Потрібне виявлення і дослідження каналів постачання нелегальних вейпів від точок роздрібного продажу до суб'єктів дистрибуції та згодом до нелегальних виробників.

Слід удосконалювати *інструменти контролю за сировиною, яка використовується для виготовлення е-рідин (особливо нікотином), а також пустих девайсів е-сигарет, які імпортуються в Україну, а згодом можуть реалізовуватись у нелегальних схемах*. При вилученні обладнання, яке використовується для нелегального виробництва продукції вейпінгу правоохоронцями, актуальним та доцільним є проведення експертиз для встановлення походження цього обладнання і каналів його постачання.

Важливим заходом у сфері зменшення нелегального ринку рідин, що використовуються в електронних сигаретах, є *посилення координації контрольних заходів державних фіскальних і правоохоронних органів*. Зокрема БЕБ, податкової та митної служб, прикордонників та поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ukraine: Fourth Review of the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility, Request for Modifications of a Performance Criterion, and Financing Assurances Review- Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2024/06/28/Ukraine-Fourth-Review-of-the-Extended-Arrangement-under-the-Extended-Fund-Facility-Request-551207>
2. Grana R, Benowitz N, Glantz SA. E-cigarettes: a scientific review. *Circulation*. 2014;129(19):1972-1986.
3. Акцизна політика і нелегальна торгівля тютюновими виробами: у пошуках збалансованих рішень. Кощук Т., Пасічний М. / за загальною редакцією Т. Кощук, Growford Institute, К: 2024. URL: <https://www.growford.org.ua/research/aktsyzna-polityka-i-nелегална-torgivlya-tyutyunovymy-vyrobamy-u-poshu-kah-zbalansovanyh-rishen/>
4. E-Cigarettes – Worldwide. URL: <https://www.statista.com/outlook/cmo/tobacco-products/e-cigarettes/worldwide>
5. Israel Tax Authority. URL: https://www.gov.il/en/pages/sa211121_1
6. Gathoo, T. (2022). *The Taxation of E-cigarettes: An International Comparison* (Doctoral dissertation, University of Johannesburg).
7. Report from the Commission to the Council on Directive 2011/64/EU on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. 12.01.2018. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/report_excise_duty_manufactured_tobacco_12012018_en.pdf
8. Germany's New Tobacco Tax Laws. URL: <https://www.ruthlessvapor.com/blogs/ruthless-e-liquid/germanys-new-tobacco-tax>
9. Commission staff working document. Evaluation of the Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. February 2020. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/10-02-2020-tobacco-taxation-report.pdf?fbclid=IwAR1uqPEEeWpOASnJmY3ngW1P7uFKPCri2mWumz9GXX9CZWptBEmmO9JJgc
10. Over four million illegal vapes seized at border. URL: <https://www.bbc.com/news/business-68099182>
11. The Dangers of Black Market Vaping Products. URL: <https://www.vapesuperstore.co.uk/blogs/news/the-dangers-of-black-market-vaping-products>
12. E-cigarettes: regulations for consumer products URL: <https://www.gov.uk/guidance/e-cigarettes-regulations-for-consumer-products>
13. Diaz, M. C., Silver, N. A., Bertrand, A., & Schillo, B. A. (2023). Bigger, stronger and cheaper: growth in e-cigarette market driven by disposable devices with more e-liquid, higher nicotine concentration and declining prices. *Tobacco Control*. <https://doi.org/10.1136/tc-2023-058033>
14. Illicit E-Cigarettes Flood Stores as F.D.A. Struggles to Combat Imports/ URL: <https://www.nytimes.com/2023/10/10/health/illegal-vapes-ecigarettes-fda.html>
15. Robert M. Califf, MD U.S. Food and Drug Administration 10903 New Hampshire Ave Silver Spring. URL:

- https://www.durbin.senate.gov/imo/media/doc/RJD%20Letter%20to%20FDA_2%20Year%20Vaping%20Delay.pdf
16. Як ринок вейпів та снюсів у США захищається від нелегальних поставок з Китаю. URL: <https://thepage.ua/ua/economy/rinok-vej piv-ta-snyusiv-u-ssha-zahishayetsya-vid-nelegalnih-postavok-iz-kitayu>
  17. Proposed reforms to the regulation of vapes Impact Analysis. Office of Impact Analysis (OIA). October 2023. URL: <https://oia.pmc.gov.au/sites/default/files/posts/2024/01/Impact%20Analysis%20-%20Proposed%20reforms%20to%20the%20regulation%20of%20vapes.PDF>
  18. Next steps on vaping reforms. URL: <https://www.health.gov.au/ministers/the-hon-mark-butler-mp/media/next-steps-on-vaping-reforms?language=en>
  19. France to ban disposable e-cigarettes by 2025. Euractiv. 29.11.2023. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/france-to-ban-disposable-e-cigarettes-by-2025/>
  20. State of smoking and health in France. URL: <https://globalactiontoendsmoking.org/research/tobacco-around-the-world/france/>
  21. Italy. Ecigintelligence. URL: https://ecigintelligence.com/content_types/regulatory-briefing/?geography=italy
  22. Italy's courts bring the gavel down on companies violating e-cigarette ad laws. URL: <https://ecigintelligence.com/italys-courts-bring-the-gavel-down-on-companies-violating-e-cigarette-ad-laws/>
  23. E-CIGARETTE BAN & REGULATION: Global Status as of October. 2023. URL: https://files.ggtc.world/uploads/2024-05-27/15-35-29-349761/E-cig%20Ban%20and%20Regulation%202023_sb.pdf
  24. Government of Canada, 1997. Tobacco and vaping products act. URL: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/health-concerns/tobacco/legislation/federal-laws/to-bacco-act.html>
  25. Latvia: e-cigarette regulation, March 2024. URL: <https://ecigintelligence.com/latvia-e-cigarette-regulation-march-2024/>
  26. Податкове регулювання ринку тютюнових виробів в умовах його трансформації [Коротун В. І., Кощук Т. В., Новицька Н. В., Хлебнікова І. І.] / за заг. ред. Кощук Т. В. Ірпінь–Хмельницький, 2020. 132 с.
  27. Оцінка обсягу легального і нелегального ринків рідин для електронних сигарет та надходжень акцизу від цієї продукції в Україні. ФРУ. 2021. URL: https://fru.ua/images/doc/analitics/2021/e-smoke_2021-web.pdf
  28. Державний бюджет втратив 5 мільярдів гривень через заборону ароматизованих електронних сигарет. UNIAN. 28.09.2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/derzhavniy-byudzheth-vtrativ-5-milyardiv-griven-cherez-zaboronu-aromatizovanih-elektronnih-sigaret-12408309.html>
  29. Всесвітній день без тютюну в Україні: прогрес в Україні та результати опитування. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1240&page=1>
  30. До результатів опитувань в Україні потрібно ставитись обережно – Лібанова. Главком. 29.01.2024. URL: <https://glavcom.ua/country/society/do-rezultativ-opituvan-v-ukrajini-potribno-stavitis-oberezhno-libanova-983123.html>

31. Success rates with nicotine personal vaporizers: A prospective 6-month pilot study of smokers not intending to quit. November 2014. BMC Public Health 14(1):1159. URL: https://www.researchgate.net/publication/268039814_Success_rates_with_nicotine_personal_vaporizers_A_prospective_6-month_pilot_study_of_smokers_not_intending_to_quit
32. Official website of United Nations Population Fund. URL: <https://www.unfpa.org/data/world-population/UA>
33. Вживання тютюнових і нікотинових виробів та ставлення до антитютюнових заходів: грудень 2023 року. КМІС. URL: <https://center-life.org/wp-content/uploads/2024/03/Vzhivannia-tiutiunovykh-ta-nikotynovykh-vyrobiv-ta-stavlennia-do-antytiutiunovykh-zakhodiv-hruden-2023.pdf>
34. Контрафактні сигарети: сумнівна якість та несплачені податки. БЕБ. 21.05.2024. URL: <https://esbu.gov.ua/news/kontrafaktni-syharety-sumnivna-iajist-ta-nesplacheni-podatky>
35. Після масштабних обшуків БЕБ на тютюнових фабриках одного з виробників позбавили ліцензії. Бізнес-цензор. 16.07.2024. URL: <https://biz.censor.net/news/3499970>
36. БЕБ на Київщині припинило підпільне виробництво рідин для куріння: вилучено продукцію вартістю 365 млн грн. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-na-kyivshchyni-prypynylo-pidpilne-vyrobnytstvo-ridyn-dlia-kurinnia-vylucheno-produktsiiu-vartistiu-365-mln-hrn>
37. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні 2024. Хвиля 2. Kantar. URL: <https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nelehalnoi-torgivli-tutunovih-vyrobiv-kviten-2024>
38. Офіційні дані ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>. Дата звернення 25.01.2024 р.
39. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Міжнародна організація з міграції. 2023. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf
40. Офіційний телеграм Данила Гетманцева. URL: <https://t.me/getmantsevdanil/5985>
41. Аналіз ринку снюсів, паучів та рідин для сигарет в Україні. 2024. К.: Pro-consulting. 26 с.
42. БЕБ викрив схему виробництва і збуту електронних сигарет на Львівщині: вилучено майна на 21 млн грн. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-vykryv-skhemu-vyrobnytstva-i-zbutu-elektronnykh-syharet-na-lvivshchyni-vylucheno-maina-na-21-mln-hrn>
43. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/timeline?type=posts>
44. КМІС (2024) Результати опитування щодо вживання тютюнових та нікотинових виробів в Україні. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1386&page=1>
45. Ban on single-use vapes in UK may 'flood market with illegal products'. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/society/2023/sep/12/ban-on-single-use-vapes-in-uk-may-flood-market-with-products>
46. Офіційний телеграм канал Ярослава Железняка. URL: <https://t.me/yzheleznyak/9407>
47. Національна стратегія доходів до 2030 року. 2023. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf

48. Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 09 грудня 2023 р. № 3513-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>
49. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/news>
50. Український інститут майбутнього. Нелегальний ринок тютюнової продукції в умовах повномасштабної війни: виклики та загрози. 2023. 40 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1Ftoq2rIALzVPrZ84LTeJbJu58_mbXQ2t/view
51. FDA, Justice Department crack down on sale of illegal e-cigarettes by forming new task force URL: <https://edition.cnn.com/2024/06/10/health/illegal-e-cigarettes-new-task-force/index.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Характеристика окремих видів електронних сигарет

Назва продукції	Характеристика
Одноразові електронні сигарети	
<p>Одноразова е-сигарета</p> 	<p>Вид електронних сигарет з підзарядкою та без. Складається з батарейки, картриджа та пульверизатора. Після припинення випаровування аерозолію підлягає утилізації.</p>
Електронні сигарети багаторазового використання	
<p>Акумуляторна е-сигарета</p> 	<p>Сигаретоподібний пристрій, що складається з акумулятора, який підключено до пульверизатора, та використовується для нагрівання розчину. Часто містить елемент, який регулює тривалість споживання.</p>
<p>Акумуляторна е-сигарета середнього розміру у вигляді ручки</p> 	<p>Пристрій за розміром більший за сигарету, часто з батареєю великої ємності. Містить одноразовий або змінний картридж/резервуар (його ще називають кліромайзером). Ці пристрої часто оснащуються ручним перемикачем, що дозволяє регулювати довжину і частоту затяжки.</p>
<p>Акумуляторна е-сигарета великого розміру з резервуаром (резервуари або моди)</p> 	<p>Тип модифікованої електронної сигарети («мод»), що містить плату управління з розширеним функціоналом.</p> <p>Включає підвид <i>Sub-Ohm Tank</i>, яка призначена для створення великої хмари аерозолію з більшою потужністю доставки нікотину чи інших речовин.</p>
<p>Міні-вейп (под-мод)</p> 	<p>Сучасні технологічні випаровувачі, в яких об'ємний бак з рідиною замінений на маленькі змінні картриджі з ніотиновою солю, – поди. Звідси друга назва цих пристроїв – под-системи.</p> <p>Ніотинові солі, які мають нижчий рН, ніж нікотин без основи, дозволяють вдихати особливо високий вміст нікотину легше і з меншим подразненням горла, ніж нікотин, що не містить основи. В цілому под-системи – це зменшений варіант вейпів з ідентичним принципом роботи. Складаються з батареї і нагрівача, який перетворює вміст поду в пару. Це мініатюрні пристрої, тоненькі і легкі, візуально вони схожі на витягнуті USB-флешки.</p>

Джерело: складено авторами за даними Nguten D., Aamodt G. Electronic Cigarettes the Past, Present and Future URL: <https://www.dentalcare.com/en-us/professional-education/ce-courses/ce451/the-history-of-e-cigarettes> та інших Інтернет-ресурсів.

Global Research on Optimal Ways for Development (GROWFORD) Institute – незалежна неурядова організація (Think Tank), яка здійснює стратегічні глобальні дослідження у сфері економіки та фінансів, оцінює системні ризики та розробляє оптимальні моделі економічного розвитку для країн, регіонів і світу в цілому.

Україна, 01024, м. Київ,
вул. Велика Васильківська, 9/2, оф. 30

+38(096) 464-61-85

growford.org.ua
growford.institute@gmail.com